

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ**

МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ: СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)**

Виконала:

студентка 4 курсу, групи 472-2,
денної форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»

Герасим Крістіна Михайлівна

Керівник:

доцент кафедри фінансів і кредиту
Бак Наталія Андріївна

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 15 від 30 травня 2023 р.
Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.*

Чернівці – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	6
1.1. Походження, необхідність і сутність міжбюджетних відносин.....	6
1.2. Міжбюджетні відносини в умовах децентралізації	12
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА ТРАНСФЕРТНИХ НАДХОДЖЕНЬ В МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ВПРОДОВЖ 2020-2022 РОКІВ	18
2.1. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів області	18
2.2. Аналіз та оцінка дії механізму міжбюджетних відносин в області	28
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	36
3.1. Світовий досвід регулювання міжбюджетних відносин.....	36
3.2. Проблематика регулювання міжбюджетних відносин в Україні	41
3.3. Напрямки вдосконалення механізму міжбюджетних відносин в Україні	46
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ.....	61

ВСТУП

Міжбюджетні відносини є невід'ємною складовою ефективного функціонування держави та забезпечення рівномірного розвитку її територій. Міжбюджетні відносини в Україні мають велике значення для забезпечення фінансової стабільності різних рівнів влади, забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів та забезпечення ефективного використання державних фінансових ресурсів. Проте, відсутність належної координації та недостатня прозорість у міжбюджетних відносинах створюють численні проблеми, які впливають на ефективність функціонування системи фінансування держави. Нерівномірність розподілу фінансових ресурсів, складні процедури взаємодії між бюджетними установами, а також недостатня відповідність законодавства сучасним викликам і потребам суспільства - все це стає причиною проблем у міжбюджетних відносинах в Україні. У цьому контексті важливо проводити аналіз стану та ідентифікувати основні проблеми розвитку міжбюджетних відносин в Україні. Це дозволить визначити напрямки подальших реформ та заходів для покращення системи фінансування, забезпечення прозорості та ефективності розподілу бюджетних коштів, а також забезпечення збалансованого розвитку різних регіонів країни

Актуальність теми надзвичайно висока в контексті поточних викликів, з якими стикається Україна. Війна росії лишає за собою великі руйнування та збитки, які потребують відновлення інфраструктури та соціально-економічного розвитку. Це ставить перед Україною завдання ефективного використання міжбюджетних відносин для забезпечення фінансових ресурсів, необхідних для відновлення постраждалих регіонів. Важливо, щоб міжбюджетні відносини сприяли стимулюванню економічного зростання в усіх регіонах України, а не лише у деяких провідних центрах. У таких умовах важливо ефективно управляти міжбюджетними відносинами, забезпечуючи залучення додаткових фінансових ресурсів та економічну стійкість.

Зазначена тема є предметом інтересу провідних науковців як з України, так і з інших країн. Зокрема, походження та регулювання міжбюджетних відносин теоретично досліджено у працях відомих українських та зарубіжних науковців, такі як: Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко, Музика-Стефанчук О. А., Оатес В.Е., Павлюк К. В, Тищенко О. М., Фещенко Л. В., Проноза П. В., Кузьминчук Н. В., Малиновський В. Я..

Проблематика дослідження даної теми включає у собі комплекс проблем, які потребують уваги та вирішення. Зниження зацікавленості місцевих органів у збільшенні власних доходів, залежність від центральних органів влади повномасштабна війна, складна система міжбюджетних трансфертів та ряд інших проблем не дають країні Децентралізація є важливим кроком у вирішенні цих проблем, але потрібно активізувати зусилля з удосконалення системи розподілу та контролю бюджетних коштів, щоб забезпечити справедливий і ефективний розвиток країни в цілому.

Дана робота має на **меті** дослідити сучасний стан міжбюджетних відносин в Україні, зокрема у Чернівецькій області, а також **завдання**: розглянути роль міжбюджетних трансфертів в у формуванні доходів місцевих бюджетів області, визначити проблеми міжбюджетних відносин, дослідити досвід зарубіжних країн у цій сфері, а також визначити методи вдосконалення механізму міжбюджетних відносин в Україні.

Об'єктом дослідження є міжбюджетні відносини, що включають у собі бюджетні трансферти, дотації та субвенції, які виділяються місцевим бюджетам для забезпечення їх функціонування та розвитку.

Предметом дослідження є механізм регулювання міжбюджетних відносин в Україні, що включає в себе розподіл та перерозподіл бюджетних ресурсів між центральним та місцевими бюджетами, а також ідентифікація проблем, які є на сучасному етапі в Україні.

Методологічна основа роботи включає нормативно-правові акти України, наукова і періодична література, різні монографії, матеріали науково-практичних конференцій та звіти міжнародних організацій.

У процесі виконання даного дослідження ми застосовували різні наукові **методи**, зокрема теоретичне узагальнення, аналіз, синтез, системна оцінка, графічне зображення, індукція та дедукція, групування та порівняння. Як специфічні методи економічного дослідження можна виокремити математичні, економічні та статистичні.

Інформаційна основа. Практична частина робота ґрунтується на аналізі бюджетних паспортів, зокрема даних про виконання місцевих бюджетів Чернівецької області протягом 2020-2022 років.

Структура та обсяг роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, а також висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 57 сторінки та 3 додатків, при цьому основний зміст викладений на 50 сторінках. У даній роботі міститься 8 таблиць та 10 рисунків. Список використаних джерел складається з 31 найменування і розміщений на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

1.1. Походження, необхідність і сутність міжбюджетних відносин

Регулювання міжбюджетних відносин відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку країни та її регіонів, оскільки воно дозволяє ефективно розподіляти та перерозподіляти фінансові ресурси між різними рівнями бюджетної системи. Це допомагає державі розв'язувати різноманітні соціально-економічні питання та досягати поставлених цілей у зростанні економіки.

Згідно визначення Чала Н.Д. та Лазоренко Л.В.: «Бюджетні відносини - це перш за все розподіл повноважень між органами державної влади і органами місцевого самоврядування, а вже потім — розподіл обов'язків за видатками і джерел доходів між бюджетами різних рівнів» [9].

Бюджетні відносини в Україні визначаються законодавством, яке включає Конституцію України, закони про Державний бюджет України, про місцеві бюджети та інші нормативно-правові акти. Державний бюджет передбачає видатки на розвиток інфраструктури, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, культуру та інші сфери. Також передбачено розподіл коштів між державним та місцевими бюджетами, а також між різними рівнями влади. Україна також здійснює міжнародну співпрацю у сфері бюджетних відносин, зокрема, з Європейським Союзом та Міжнародним валютним фондом, з метою забезпечення економічної стабільності та розвитку країни. Бюджетні відносини є ширшим поняттям за «міжбюджетних відносин», які є складовою бюджетних відносин та відповідає за відносини між державою та внутрішніми бюджетами країни (рис.1.1).

Рис.1.1. Взаємозв'язок між поняттям бюджетних та міжбюджетних відносин

Основою теоретичного регулювання міжбюджетних відносин є теорія бюджетного (фіскального) федералізму, тому ефективність конкретної моделі міжбюджетних відносин залежить від дотримання положень цієї теорії. Бюджетний федералізм може створювати відповідну основу для ефективного функціонування міжбюджетних відносин. У свою чергу, система міжбюджетних відносин найбільш точно відображає та реалізує основні принципи бюджетного федералізму [8].

Теорію бюджетного федералізму, запропоновану У. Оутсом, засновано на припущенні, що різні рівні суспільства потребують різних благ. Крім того, існують місцеві блага, споживання яких обмежено географічною зоною. Учений наголошує, що краще витратити бюджетні кошти для задоволення потреб місцевих мешканців на рівні влади, що знаходиться найближче до споживачів. Це дає змогу місцевим органам самоврядування враховувати конкретні потреби місцевого населення та забезпечувати оптимізацію податкових платежів у місцеві бюджети та ефективне використання витрат на виробництво місцевих благ або послуг.

У. Оутс вважає, що бюджетний федералізм може бути ефективним, якщо правильно розподілити функції та інструменти між центральним та місцевим рівнями [22]. Субсидіарність є ключовим принципом в міжбюджетних відносинах, де більш високий рівень влади доповнює дії нижчого рівня, і функції

розподіляються залежно від того, де вони можуть бути краще виконані й ефективніше реалізовані. Бюджетний федералізм означає розподіл фінансових повноважень між центральною та місцевою владою з пріоритетом законодавчих повноважень за центральними органами державної влади.

Р. Масгрейв звернув свою увагу на розподіл суспільних благ між різними рівнями влади в державі та структуру фіскальної політики, розробивши правила щодо розподілу податкових повноважень між різними рівнями влади.

Один зі значущих напрямів дослідження Р. Масгрейва та У. Оутса полягає в обґрунтуванні необхідності знаходження балансу між централізованою та децентралізованою системами державного управління з метою виконання державних функцій з високою ефективністю [14].

Термін "бюджетного федералізму" часто пов'язують з міжбюджетними відносинами [13]. К. Павлюк стверджує, що ці терміни не ідентичні, оскільки бюджетний федералізм - це система взаємин, яка виходить за рамки чисто фінансових і включає фінансові, політичні та соціальні відносини [11].

У контексті створення в Україні єдиного фінансово збалансованого простору для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, необхідно розробити науково обґрунтовану стратегію інноваційно-інвестиційного розвитку і запровадити ефективну модель міжбюджетних відносин, що буде продуктом компромісу економічних та фінансових інтересів держави, регіонів, територіальних громад та бізнесу, а не конкуренції між бюджетами. Важливо відзначити, що досягнення компромісу залежить від того, як будуть забезпечені ключові національні інтереси, такі як створення сприятливих умов для життя населення, розвиток підприємництва, збільшення економічної активності та прискорення соціально-економічного розвитку регіонів. Оскільки економічний потенціал держави формується на рівні регіонів, фінансове забезпечення є важливою складовою ефективності реалізації конкретизованих стратегій інноваційного розвитку регіонів, які відповідають їхнім інтересам, ресурсам та можливостям, в рамках загальної національної стратегії.

Згідно Бюджетного кодексу України: «міжбюджетні відносини - відносини між державою, Автономною Республікою Крим та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України.» [2]. Мета регулювання міжбюджетних відносин полягає в тому, щоб забезпечити відповідність між повноваженнями на здійснення видатків, що закріплені законодавчими актами за бюджетами, та фінансовими ресурсами, що необхідні для їх виконання.

Забезпечення ефективної організації відносин всередині бюджетної системи є складною та критичною проблемою, що відбувається у багатьох країнах. Ця проблема стосується міжбюджетних відносин, які виникають між центральним урядом та органами місцевого самоврядування, а також перерозподілу бюджетних ресурсів. Правильна організація цих відносин має на меті забезпечення якісного рівня життя населення, соціального захисту, бюджетної забезпеченості територій та економічного зростання. Крім того, це допомагає зберегти територіальну цілісність країни та уникнути конфліктів між різними органами влади. Міжбюджетні відносини можна розглядати в контексті правових, економічних і політичних аспектів (таблиця 1.1).

Аспект	Сутність міжбюджетних відносин
<i>Економічний</i>	відносини між органами державної влади та органами місцевого самоврядування з приводу формування та використання фінансових ресурсів; включають: розподіл доходів та видатків між рівнями бюджетної системи; визначення трансфертів, що передаються з державного місцевим бюджетам і навпаки; організацію контролю за витрачанням коштів державного та місцевих бюджетів
<i>Правовий</i>	виникають в країнах, у яких нормативними актами розмежовуються повноваження держави та місцевого самоврядування щодо надання суспільних послуг; встановлюються сфери їх спільних повноважень; визначаються видатки державного та місцевих бюджетів, якими фінансуються суспільні послуги; розподіляються доходи між державним та місцевими бюджетами; встановлюється перелік делегованих повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування, визначається політика держави у сфері фінансового випівнювання
<i>Політичний</i>	пов'язані з організацією державної влади в країні, реалізацією державних та місцевих інтересів, з ухваленням законодавств, які б максимально збалансовували державні та місцеві інтереси

Таблиця.1.1. Характеристика сутності міжбюджетних відносин [14]

Отже, міжбюджетні трансферти повинні включати в собі усі три аспекти задля ефективної роботи. По-перше, у економічному аспекті розглядається формування та використання фінансових ресурсів, включаючи розподіл доходів та видатків між рівнями бюджетної системи, визначення трансфертів та контроль за використанням коштів. По-друге, у правовому аспекті мова йде про розмежування повноважень держави та місцевого самоврядування щодо надання суспільних послуг, видатків на них, розподіл доходів між бюджетами, делеговані повноваження та політику фінансового вирівнювання. І по-третє, у політичному аспекті розглядається організація державної влади в країні, реалізація державних та місцевих інтересів та ухвалення законодавства, що максимально збалансує державні та місцеві інтереси. Усі ці аспекти мають велике значення для забезпечення ефективного та раціонального використання бюджетних ресурсів.

Основні складові міжбюджетних відносин:

- 1) Видатки та їх розподіл між бюджетами, їх джерела та забезпечення фінансування, а також критерії розмежування між місцевими бюджетами.
- 2) розмежування видатків між бюджетами, що включає:
 - а) видатки, що здійснюються з держбюджету України;
 - б) видатки, які здійснюються із місцевих бюджетів і враховуються чи не враховуються у визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів;
- 3) розрахунок видатків, які враховуються під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів за допомогою:
 - а) фінансових нормативів бюджетної забезпеченості;
 - б) коригуючих коефіцієнтів фінансових нормативів бюджетної забезпеченості;
- 4) міжбюджетні трансферти, їх види.

У процесі міжбюджетних відносин бюджетні ресурси отримуються місцевим самоврядуванням в основному у формі міжбюджетних трансфертів та взаєморозрахунків, а також за рахунок спільного використання коштів бюджетів територіальних громад для реалізації спільних проектів та програм (рис.1.2).

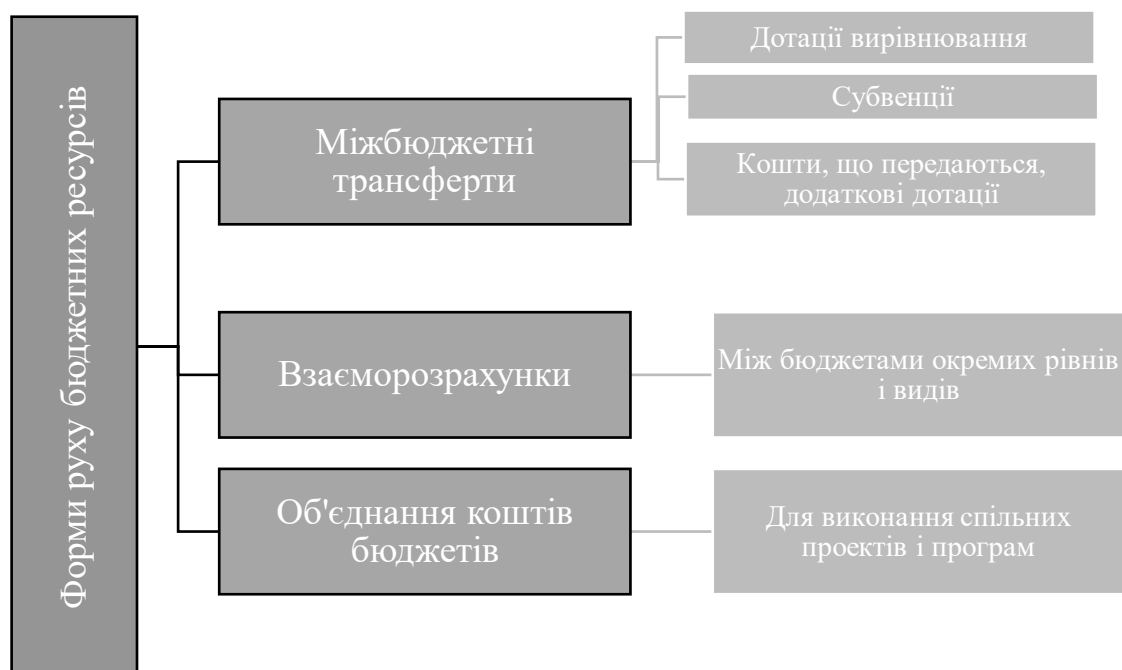

Рис. 1.2. Форми руху бюджетних ресурсів у ході міжбюджетних відносин

Розмежування видатків, забезпечує відповідні бюджети необхідними фінансовими ресурсами для того, щоб органи влади виконували свої функції та регулювали міжбюджетні відносини. Ефективність організації міжбюджетних відносин, зокрема, балансування доходів та видатків бюджетів, та забезпечення рівномірності бюджетної забезпеченості територій, залежить від того, як доходи розподіляються між рівнями бюджетної системи відповідно до повноважень, які належать державній виконавчій владі та місцевому самоврядуванню.

Отже, міжбюджетні відносини є необхідним елементом фінансової системи будь-якої країни. Вони полягають у взаємодії різних рівнів бюджетів - державного, регіонального та місцевого, та забезпечують баланс і розподіл фінансових ресурсів між цими рівнями. Міжбюджетні відносини також включають механізми координації та контролю за використанням цих коштів. Міжбюджетні відносини є важливим інструментом забезпечення рівномірного розвитку різних регіонів країни, зменшення рівня соціально-економічних нерівностей між ними, а також забезпечення фінансової стабільності та раціонального використання бюджетних ресурсів на всіх рівнях управління. Основні складові міжбюджетних відносин включають видатки та їх розподіл,

розмежування повноважень та політику фінансового вирівнювання. Ефективність та раціональне використання бюджетних ресурсів залежить від уважного розгляду економічного, правового та політичного аспектів міжбюджетних відносин. Розрахунок видатків, які враховуються під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів, здійснюється за допомогою фінансових формул, які включають різноманітні критерії. Розуміння механізму міжбюджетних відносин та їх регулювання є важливим для забезпечення ефективного та раціонального використання бюджетних ресурсів в Україні.

1.2. Міжбюджетні відносини в умовах децентралізації

Українська бюджетна система довгий час була централізованою, що свідчить про зосередження владних повноважень на рівні центрального уряду. Однак, місцеве самоврядування було недостатньо розвиненим і мало слабку фінансову основу - місцеві бюджети.

Наразі Україна переживає процес реформування місцевого самоврядування та децентралізації, який передбачає передачу значної частини повноважень та фінансових ресурсів з державного рівня на місцевий. Це створює нові виклики та можливості для міжбюджетних відносин між різними рівнями влади та відповідними інституціями. Розглянемо основні питання міжбюджетних відносин в умовах децентралізації в Україні, зокрема, їхнє регулювання, структуру та роль у забезпеченні сталого розвитку регіонів.

Згідно офіційного визначення поняття: «Децентралізація – це передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Так, аби якомога більше повноважень мали ті органи, що ближче до людей, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно» [15].

За словами Малиновського В. Я, децентралізація є " процесом передачі частини функцій та повноважень вищими рівнями управління нижчим (від центральних органів виконавчої влади до місцевих органів виконавчої влади та

органів місцевого самоврядування); у широкому розумінні – ослаблення або скасування централізації "[6].

« Передання частини функцій державного управління центральних органів виконавчої влади місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, розширення повноважень нижчих органів за рахунок вищих за рівнем. » - так визначає поняття децентралізації Оболенський О. Ю. [3].

Харитончук М.В. описує децентралізацію як « поступове делегування постійно зростаючої частини повноважень регіональним, міським і сільським владним інститутам » [5].

На підставі аналізу наведених думок можна зробити висновок, що бюджетна децентралізація - це процес передачі частини повноважень та бюджетів від державних органів до місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Це передбачає розширення повноважень та збільшення відповідальності нижчих органів за рахунок вищих за рівнем, що сприяє більш ефективному вирішенню проблем на місцевому рівні. Таким чином, бюджетна децентралізація є важливим елементом реформування державного управління та розвитку місцевого самоврядування.

Отже, децентралізація - це процес передачі владних повноважень та фінансових ресурсів з центрального рівня на місцевий, з метою забезпечення більшої ефективності та демократичності управління.

Децентралізація в Україні була потрібна з кількох причин: по-перше, це було необхідно для зміцнення демократії та забезпечення більшого впливу громадян на прийняття рішень в їхніх громадах. Децентралізація передбачала перехід від централізованого управління до більш децентралізованої системи, де місцеві органи влади мають більшу самостійність у вирішенні питань, що стосуються їхньої території.

По-друге, децентралізація мала на меті покращення розвитку регіонів та зменшення рівня корупції в Україні. Децентралізація передбачала передачу більшої кількості повноважень та фінансових ресурсів на місцевий рівень, що дозволяло місцевим органам влади більш ефективно використовувати ресурси

для розвитку своїх територій та підтримки громадян. Це також дозволяло зменшити можливість виникнення корупції на центральному рівні, оскільки більші повноваження передавалися на місцевий рівень.

По-третє, децентралізація мала на меті забезпечити більш ефективне використання бюджетних коштів та забезпечити більш ефективну роботу державних служб на місцевому рівні. Передача більшої кількості повноважень та фінансових ресурсів на місцевий рівень дозволяла місцевим органам влади краще контролювати витрати та забезпечувати ефективність роботи державних служб на своїй території.

Децентралізація має безліч переваг та позитивних наслідків. Наприклад, прийняття рішень відповідає очікуванням громадськості, а реалізація рішень відбувається за участю суб'єкта прийняття рішень. Процедури прийняття рішень стають прозорішими і відкритими, що підвищує ефективність адміністративної діяльності та зменшує бюрократизм. Також децентралізація сприяє зміцненню інноваційного потенціалу при прийнятті владних рішень та мінімізує бюрократизм. Для фізичних та юридичних осіб стає зручніше та комфортніше, а взаємовідносини між особою та адміністрацією стають партнерськими. Децентралізація також дозволяє керівництву зосередитися на справах стратегічного значення та підвищує ініціативність працівників нижчого рівня, мотивацію до праці та повне використання людського потенціалу. Територіальна децентралізація наближає адміністративні послуги до споживачів.

Децентралізація також передбачає зміну системи оподаткування, що призводить до збільшення відсотку коштів, що надходять до місцевих бюджетів. Після реформи, податкова база для бюджетів ОТГ змінилася на їхню користь.

Історично, Україна була централізованою державою, де влада концентрувалася в Києві та де місцеві влади були практично безвладними. Політичний процес був сильно централізованим, що призводило до великої корупції та відсутності демократії на місцевому рівні. Зараз Україна демонструє значний прогрес у децентралізації влади, зокрема, місцеві влади отримали більші повноваження та ресурси для здійснення своїх функцій.

Одним з найважливіших аспектів децентралізації є забезпечення фінансової стабільності на місцевому рівні. У деяких країнах, таких як Італія та Франція, децентралізація призвела до збільшення витрат на місцевий рівень та невідповідності між ресурсами, що виділяються місцевим владам, та їх фактичними потребами. Це може призвести до бюджетних дефіцитів та зниження якості життя на місцевому рівні [18; 24].

У свою чергу, успішні приклади децентралізації, такі як Німеччина [19], показують, що ефективний процес децентралізації може призвести до покращення якості життя на місцевому рівні та зниження рівня корупції, якщо правильно організований процес передачі повноважень та ресурсів місцевим владам.

Проте, досвід інших країн, що здійснювали децентралізацію, показує, що процес може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Наприклад, у Бразилії децентралізація допомогла знизити рівень корупції та покращити якість життя на місцевому рівні, однак вона також призвела до збільшення бюджетних витрат та нерівності між різними регіонами. В Іспанії, децентралізація стала фактором підвищення економічного зростання та покращення якості життя на місцевому рівні, проте також призвела до збільшення дефіциту бюджету та нерівності між регіонами [23; 27].

Навіть зараз в Україні, під час повномасштабного вторгнення росії, і надалі підтримується місцевий бюджетний рівень урядом: за даними Мінфіну [7], у квітні 2023 року, відповідно до бюджетного законодавства, уряд України перерахував міжбюджетні трансферти місцевим бюджетам на суму 12,9 млрд грн, що складає 84% від передбачених розписом асигнувань. Це включало базову дотацію у розмірі 2,4 млрд грн (100% до розпису асигнувань) та додаткові дотації у розмірі 2,2 млрд грн (100% до розпису асигнувань). Також у березні, на територіях, де відбуваються бойові дії, залишалась реверсна дотація в обсязі 0,3 млрд грн, яка не перераховувалась до державного бюджету під час воєнного конфлікту. На початок травня 2023 року залишки коштів на рахунках місцевих бюджетів та бюджетних установ збільшилися на 44,8 млрд грн, досягнувши

загального рівня в 160,2 млрд грн. Залишки коштів зросли в усіх регіонах України і забезпечують місцевим органам самоврядування можливість фінансувати невідкладні потреби на місцевому рівні.

Процес децентралізації в Україні зустрічається зі складнощами у зоні бойових бій, де наразі місцеві адміністрації не мають можливості працювати у нормальному режимі. Це ускладнює забезпечення рівного доступу громад до фінансових ресурсів та повноважень, а також надає додаткові виклики в управлінні ОТГ та їхніми бюджетами. Наразі, влада має працювати над тим, щоб забезпечити рівний доступ громад до фінансових ресурсів та повноважень, а також розвивати ефективні механізми контролю за використанням цих ресурсів.

Війна підкреслила стійкість українських регіонів і міст. З початку повномасштабного вторгнення, місцеві органи влади відігравали життєва важливу роль у військовий час. Громади, наприклад, використовують центри надання адміністративних послуг, створені в рамках реформи децентралізації після 2014 року, для реєстрації внутрішньо переміщених осіб, надання їм доступу до соціальних виплат та координації гуманітарної допомоги. Вони також є ключовими партнерами у роботі з реконструкції та відновлення, наприклад, шляхом визначення місцевих інвестиційних потреб.

У процесі відновлення України після війни необхідно одночасно вирішувати завдання відновлення та довгострокового розвитку. Відновлення та реконструкція зруйнованої громадської інфраструктури є головним пріоритетом. Однак, уряд повинен також враховувати наявні територіальні нерівності та проблеми управління, щоб забезпечити сильне та інклюзивне відновлення, яке сприятиме відновленню місцевої економіки та покращенню добробуту громадян. ОЕСР реалізувала проект «Підтримка децентралізації в Україні 2021-22» [10], що є відповіддю на прохання Уряду України та ЄС підтримати децентралізацію та реформи регіонального розвитку в Україні, дотримуючись звітів ОЕСР «Територіальний огляд України» та «Збереження імпульсу децентралізації в Україні» [20; 25]. Параметри роботи були визначені до 24 лютого 2022 року. Однак, щоб забезпечити максимальну ефективність роботи,

обсяг співпраці було розширено, щоб включити фокус на роль ефективного багаторівневого управління в післявоєнній відбудові і відновлення. Результатом проекту став звіт ОЕСР «Відбудова України шляхом зміцнення регіонального та муніципального управління» [28], в якому представлено глибокий аналіз прогресу України у впровадженні реформ багаторівневого управління та досліджено роль місцевих органів влади в боротьбі з війною. Звіт рекомендує шляхи, за допомогою яких Україна разом із міжнародними партнерами може використовувати багаторівневе управління, регіональний розвиток і децентралізацію для підтримки реконструкції та відновлення для вирішення нагальних гуманітарних потреб, відновлення місцевої економіки та громад, а також посилення їх стійкості.

Отже, децентралізація - це процес передачі влади, фінансів та рішень на місцевий рівень управління. В Україні процес децентралізації був започаткований після Майдану 2014 року, коли була прийнята нова Конституція та створено нову модель державного управління. Однією з головних мет децентралізації було покращення якості життя на місцевому рівні та зменшення корупції шляхом збільшення контролю населення над місцевими владами.

В Україні території, які зазнали військової агресії та тимчасово окуповані, виявляються у важкому становищі з точки зору їх управління та економічного розвитку. Не зважаючи на ці виклики, уряд України та місцеві органи влади активно працюють над забезпеченням рівного доступу громад до фінансових ресурсів та повноважень, які вже перейшли на місцевий рівень.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ТРАНСФЕРТНИХ НАДХОДЖЕНЬ В МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ВПРОДОВЖ 2020-2022 РОКІВ

2.1. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів області

Зміцнення основ фінансової діяльності органів місцевого самоврядування тісно пов'язане з його фінансовою самостійністю та незалежністю. Однак, слід пам'ятати, що Чернівецька область є залежною від перерозподілу бюджетних ресурсів через трансфертний механізм. Хоча в 2022 році область мала певний успіх економічного розвитку. Так, індекс виробництва промислової продукції за 2022 рік складав 82%, промисловими підприємствами області в 2022 році було реалізовано продукції на 15,9 % більше ніж в 2021р. Індекс сільськогосподарської продукції по усім категоріям господарств у 2022 р. становив 92,6% до 2021 р. Проте, навіть при таких економічних показниках область не може обійтись без трансфертних надходжень з державного бюджету.

Слід зазначити, що важливу роль в соціально-економічному розвитку Чернівецької області відіграють місцеві бюджети. Саме за їх допомогою, фінансово забезпечується соціально-економічний розвиток області, зокрема: розвиток охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури, мистецтва; соціального захисту населення та розвиток місцевої інфраструктури. Наповненість дохідної частини місцевих бюджетів області визначається обсягом бюджетних ресурсів, які акумулюються на території Чернівецької області та які надходять в бюджет області в результаті бюджетного регулювання. Відповідно, між місцевими бюджетами області та Державним бюджетом України виникають міжбюджетні відносини з приводу розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів. Позитивним моментом в цьому питанні є те, що об'єднані територіальні громади області тепер мають прямі стосунки з Міністерством

фінансів і суми міжбюджетних трансфертів на пряму поступають на рахунки ОТГ.

Законодавчою основою формування місцевих бюджетів області є Конституція України, Бюджетний та Податковий кодекси України, Закон України «Про місцеве самоврядування» та інші нормативно-законодавчі акти в бюджетній сфері.

З метою забезпечення виконання показників бюджетів усіх рівнів в області проводиться робота з мобілізації платежів до місцевих та державного бюджетів та забезпечується дія механізму бюджетного регулювання. В цілому доходна частина місцевих бюджетів Чернівецької області забезпечується такими надходженнями:

- податкові надходження - це загальнодержавні та місцеві податки та збори, які акумулюються до бюджетів різних рівнів на території області;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- міжбюджетні трансферти (дотації та субвенції, отримані з бюджетів вищого рівня);
- інші надходження.

Основними надходженнями місцевих бюджетів області є податкові надходження, які сплачують юридичні та фізичні особи. Питома вага основних бюджетоутворюючих підприємств в 2022 році до загального фонду бюджету була високою, особливо це стосується таких платників як: ТОВ «Чернівецька обласна енергопостачальна компанія», АТ «Чернівціобленерго», Регіональна філія «Львівська залізниця» АТ «Українська залізниця», АТ «Чернівцігаз», Філія Дністровська ГАЕС «ВАТ «Укргідроенерго», ТОВ «Мрія Фармінг Буковина» тощо.

Другим важливим джерелом бюджетних надходжень місцевих бюджетів області є міжбюджетні трансферти. Вони поступають в місцеві бюджети області у вигляді базової та додаткової дотації та різного роду субвенцій. Трансфертні надходження, виступаючи джерелом доходів місцевих бюджетів, відіграють

важливу роль в формуванні їх бюджетних ресурсів. Аналіз складу, динаміки джерел доходів місцевих бюджетів області проведено в (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Доходи місцевих бюджетів Чернівецької області
в розрізі джерел надходжень за 2020-2022 р. р.

тис. грн.

Показник	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Цільові фонди	Офіційні трансферти	Всього доходів
2020 рік						
план	3610147,8	25019,3	39792,9	12614,7	4028661,5	8923508,3
факт	3486480,7	44605,2	85718,2	15096,7	3964389,0	8776309
виконання: % тис. грн.	96,6% -123667,1	173,3% +10987,3	215,4% +45925,3	119,7% +2482,0	98,4% +91926,0	98,25% -156198,5
2021 рік						
план	4042325,1	505152,9	51795,3	16427,5	5097604,1	9713304,9
факт	4152163,1	532951,8	68147,2	20390,1	5075332,7	9848985,0
виконання: % тис. грн.	102,7% +109837,9	105,5% +27798,9	131,6% +16352,0	124% +3962,7	99,6% -22271,4	101,4% +135680,1
2022 рік						
план	5159499,9	562191,2	166992,0	10357,6	4555235,4	10454294,1
факт	5608302,3	588647,1	156633,5	13135,0	4153111,1	10519829,0
виконання: % тис. грн.	108,7% +448802,4	104,7% +26455,9	93,8% -10358,6	126,8% +2777,5	91,2% -402142,4	100,6% +65534,9

Наведені дані таблиці 2.1. та додатків А, Б, В наглядно показують, що впродовж періоду 2020-2022 років доходи місцевих бюджетів Чернівецької області характеризуються зростанням саме це відбувалося в 2021 та 2022 роках майже за усіма джерелами надходжень.

Так в 2020 році загальний обсяг бюджетних доходів місцевих бюджетів області з врахування міжбюджетних трансфертів складав 8776309 тис. грн., при

планових показниках 8923508,3 тис. грн., уточнений план було виконано на 98,25%. У 2021 році доходи місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів зросли проти уточнених планових показників на 135680,1 тис. грн., уточнюючий план було виконано на 101,4%.

В 2022 році планові показники по доходах місцевих бюджетів області з врахуванням трансфертних надходжень були виконанні на 100,6%, не поступили в повному обсязі суми запланованих трансфертів. Їх фактичне надходження до запланованого показника складало 91,2%. Фактичний обсяг доходів складав 10519829,0 тис. грн. при плані 10454294,1 тис. грн. додатково надійшло + 65534,9 тис. грн.

Доходи мобілізовані до загального та спеціального фондів місцевих бюджетів області (без врахування міжбюджетних трансфертів та грантів) склали 3964389,0 тис. грн., що становило 98,4% до плану. В 2020 році надходження до місцевих бюджетів збільшились проти 2019 року на загальну суму 3863482,28 тис. грн., або 1%.

В 2022 році загальний обсяг доходів місцевих бюджетів області (без врахування міжбюджетних трансфертів) складав 6366716,0 тис. грн., що становило 107,8% планового показника, тобто на 467677,2 тис. грн. більше та на 1 59365,6 тис. грн.(33,4%) більше ніж 2021р.

Акцентуючи увагу на ролі міжбюджетних трансфертах, досить важливо прослідкувати як змінювався загальний обсяг доходів місцевих бюджетів області враховуючи і не враховуючи трансфертні надходження. Даний аналіз допоможе зробити висновок на скільки доходи місцевих бюджетів Чернівецької області залежні від механізму перерозподілу бюджетних ресурсів за допомогою трансфертного механізму (рис. 2.1.)

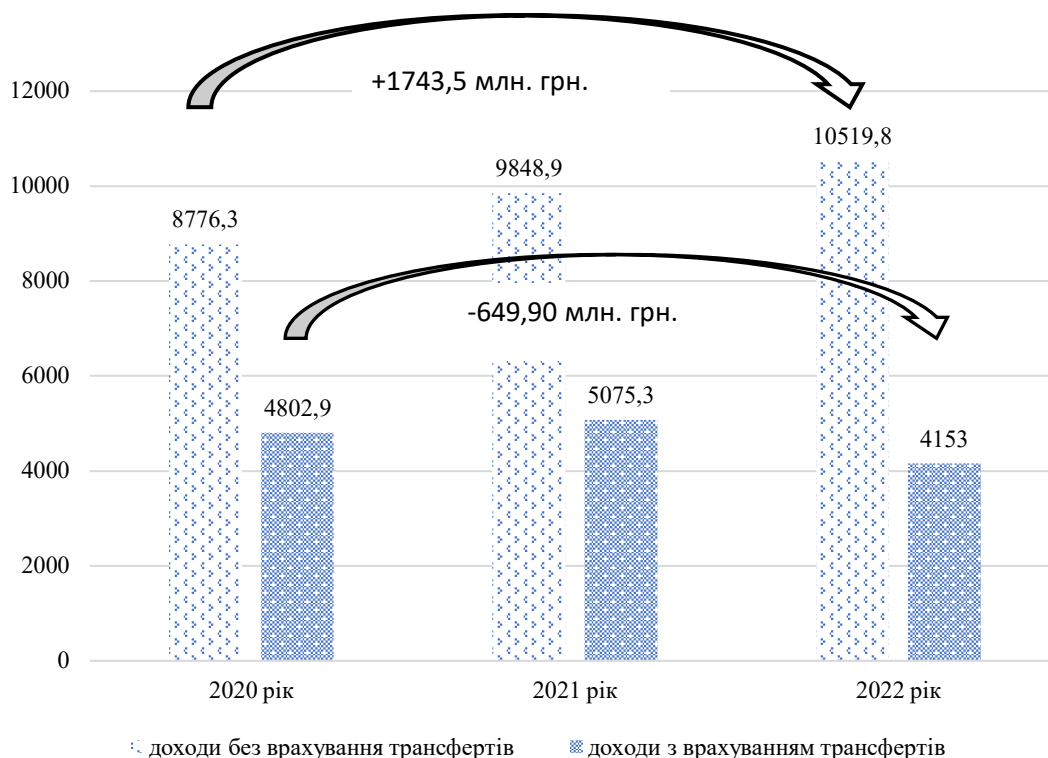

Рис. 2.1. Доходи місцевих бюджетів Чернівецької області з врахуванням трансфертних надходжень та власні доходи за період 2020-2022 р.р. (млн. грн.)

Проілюстровані дані рис. 2.1 та додатків А, Б, В показують, що доходи місцевих бюджетів з врахування міжбюджетних трансфертів впродовж 2021-2022 р. р. мали позитивну тенденцію до зростання, відповідно вони зросли на 135660,0 тис. грн. в 2021 р. та на 65534,9 тис. грн. в 2022 році. Зростали в 2021 та 2022 р. р. також і власні доходи визначені без сум міжбюджетних трансфертів. Так вони зросли з 3964389,0 тис. грн. в 2021 р. до 6366718,0 тис. грн. в 2022 році.

Прослідкуємо темпи росту сум міжбюджетних трансфертів по відношенню власних доходів місцевих бюджетів:

$$2020 \text{ р.} = (4802920,8 \text{ тис. грн.} / 3964389,0 \text{ тис. грн.}) * 100\% = 101,6\%;$$

$$2021 \text{ р.} = (5075332,7 \text{ тис. грн.} / 4773652,3 \text{ тис. грн.}) * 100\% = 106,3\%;$$

$$2022 \text{ р.} = (4153111,1 \text{ тис. грн.} / 6366718,0 \text{ тис. грн.}) * 100\% = 65,2\%;$$

Крім того, досить важливо визначити яким був приріст доходів місцевих бюджетів Чернівецької області з врахуванням міжбюджетних трансфертів в порівнянні з загальною сумою власних доходів:

$$2020 \text{ р.} = 8776309,0 - 3964369,0 = 4811940 \text{ тис. грн.}$$

2021 р. = 9848985,0 - 4773652,3= 5075333 тис. грн.

2022 р. = 10519829,0 – 6366718,0= 4153111 тис. грн.

Наведені вище показники наглядно показують позитивну тенденцію зростання обсягу доходів з врахуванням міжбюджетних трансфертів в порівнянні з власними доходами, що було характерне для 2020 та 2021 років виключення складав 2022 рік. Отже, можна зробити висновок проте, що міжбюджетні трансферти є вагомим джерелом бюджетних доходів області. Так як доходи з врахуванням трансфертів перевищували власні доходи в 2020 р. на суму 4811940 тис. грн., більше ніж в 2 рази, в 2021р. на 5075333,0 тис. грн. також більше 2 раз, в 2022 році на суму 4153111,0 тис. грн. майже в 1,5 рази.

Щоб оцінити роль міжбюджетних трансфертів в загальній сукупності бюджетних ресурсів області важливо проаналізувати структуру доходів місцевих бюджетів Чернівецької області табл. 2.2 та проілюструвати на рис. 2. 2; 2.3; та 2.4.

Таблиця 2.2

Структура доходів місцевих бюджетів Чернівецької області з врахуванням міжбюджетних трансфертів у 2020-2022 рр., %

Показники	Роки			Відхилення (+/-) 2022 року до	
	2020	2021	2022	2020 року	2021 року
Власні доходи місцевих бюджетів області	54,9	51,5	39,5	-15,4	-12,0
Міжбюджетні трансферти	45,1	48,5	60,5	15,4	+12,0
Всього доходів	100	100	100	x	x

З даних табл. 2.2 наглядно видно, що за досліджуваний період найбільша частка в доходах місцевих бюджетів Чернівецької області припадала в 2020 та 2021 р. р. на власні доходи, це відповідно складало 54,% та 51,5%, в 2022 році вона зменшилась на 12,0 % склала 39,5%. В даному році значно зросла частка офіційних трансфертів до 60,5%. Відповідно в 2020 році вона складала 45,1% в 2021 р. 48,5%.

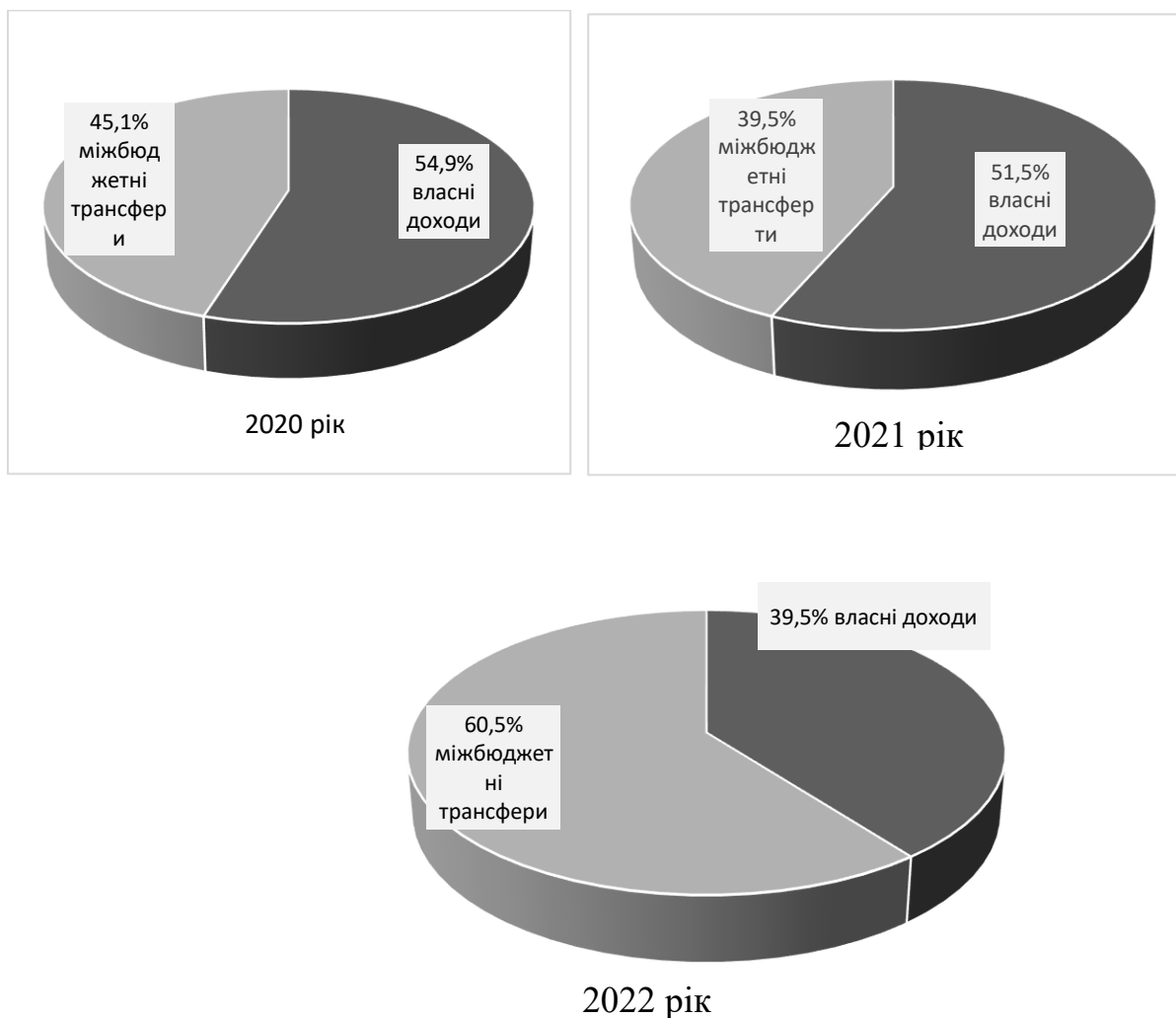

Рис. 2.2. Структура доходи місцевих бюджетів Чернівецької області з врахуванням трансфертних надходжень та власні доходи за період 2020-2022 р.р.

Отже, місцеві бюджети області, впродовж 2020-2022 років були залежні трансфертних надходжень. Бюджет області не міг би функціонувати без трансфертних надходжень, тобто сум отриманої фінансової допомоги з Державного бюджету України.

Слід зазначити, доходи місцевих бюджетів області згідно чинного законодавства поділяються на доходи загального та спеціального фондів. Дані фонди також поповнювалися сумами міжбюджетних трансфертів. Спеціальний фонду бюджету області акумулює кошти бюджету розвитку, тому до даного фонду надходять трансферти у вигляді субвенції на економічний розвиток

території та інші субвенції інвестиційного характеру. Однак, основна частина бюджетних ресурсів області акумулюється в загальному фонді бюджету. Відповідно співвідношення загального та спеціального фондів доходів бюджетів області складало (рис. 2.3):

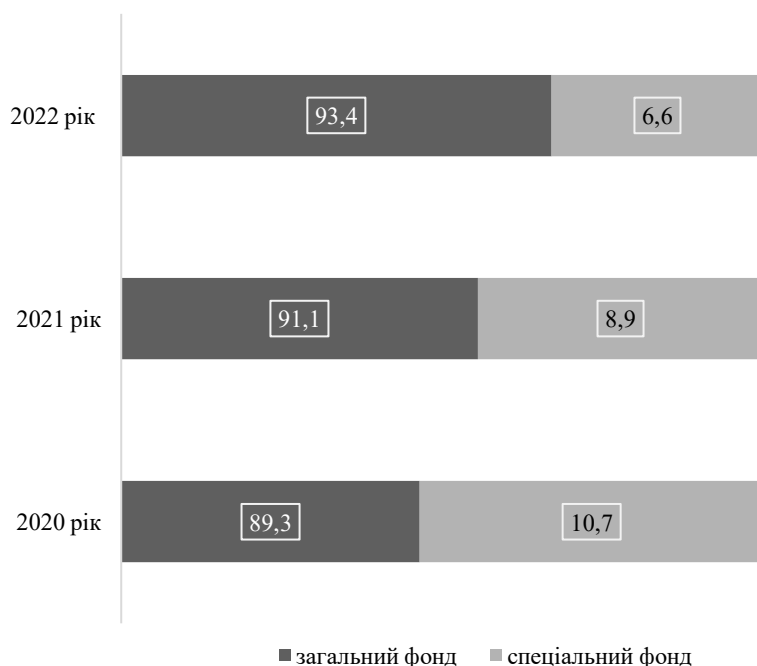

Рис. 2.3. Структура доходів загального та спеціального фондів місцевих бюджетів Чернівецької області у 2020 - 2022 р. р. (%)

Дані рис. 2.3 та дані додатків А,Б,В показують, що протягом досліджуваного періоду доходи і загального і спеціального фондів місцевих бюджетів області зростали. Доходи спеціального фонду були значно менші від доходів загального фонду.

До загального фонду місцевих бюджетів в 2022 році надійшло (без трансфертів 5789737,9 тис. грн. що становило 108,9% до плану). Виконання планових показників було забезпечено по обласному бюджету, районних бюджетах та 48 територіальних громадах із 52. Так дохідна частина загального фонду збільшилась по 31 місцевому бюджету на загальну суму 436963,5 тис. грн. та зменшилась по 12 бюджетах на суму 17231,6 тис. грн.

До загального фонду місцевих бюджетів Чернівецької області за 2020 - 2022 р. р. надходили такі податкові надходження:

- податку на доходи фізичних осіб (70% загальної суми доходів загального фонду);

- єдиний податок;
- плата за землю;
- акцизний податок;
- податок на нерухоме майно;
- податок на прибуток;
- рентні платежі та інші.

До спеціального фонду місцевих бюджетів області надходили такі основні платежі:

- власні надходження бюджетних установ та організацій;
- кошти від продажу землі;
- кошти відчуження майна;
- надходження від цільових фондів.

Вагомим джерелом наповнення загального та спеціального фондів місцевих бюджетів Чернівецької області в 2020-2022 роках були міжбюджетні трансферти. Проаналізуємо дохідну частину місцевих бюджетів і розрізі фондів та з врахуванням сум трансфертних надходжень (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Аналіз доходів загального та спеціального фондів місцевих бюджетів Чернівецької області з врахуванням трансфертних надходжень в період 2020-2022 р. р.

тис. грн.			
Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.
1	2	3	4
Загальний фонд			
Доходи загального фонду	8092934,0	8860236,9	8712941,2
Трансфертні надходження	3632816,0	4560682,0	4039051,4
Частка трансфертів в загальному фонді	44,8%	51,8%	46,3%
Спеціальний фонд			
Доходи спеціального фонду	674375,8	988748,1	1045056,0
Трансфертні надходження	342802,0	539264,5	114059,6
Частка трансфертів в спеціальному фонді	50,8%	54,5%	10,9%

Як показали дані наведені в табл. 2.3, до загального фонду місцевих бюджетів в 2020 році надійшло 8092934,0 тис. грн., із них трансфертні надходження склали 44,8% (3632816,0 тис. грн.), відповідно 99,7% до уточнюючого плану. В 2021 році суми трансфертів склали 51,8% (4560628,0 тис. грн.) відповідно 99,8% до уточнюючого плану.

2022 рік характеризується такими показниками: трансфертні надходження структурі загального фонду склали 46,3% (4039051,4 тис. грн.) відповідно 100% до уточнюючого плану.

До спеціального фонду місцевих бюджетів за 2020 р. надійшло з державного бюджету міжбюджетних трансфертів в сумі 342802,0 тис. грн. що 50,8%. Це кошти які спрямовувалися з державного бюджету на економічний та соціальний розвиток області, це інвестиційні кошти що надходять у вигляді субвенцій. Відповідно, в 2021 році дані надходження склали 54,5% (539264,5 тис. грн.), процент виконання 81,7%. В 2021 році трансфертні надходження склали 54,5% (539264,5 тис. грн.) процент виконання 97,4%.

В 2022 році трансферти надійшли в розмірі 114059,6 тис. грн., їх частка 10,9%, процент виконання плану 22,1 %, не надійшло в бюджет області – (401849,7 тис. грн.)

Таким чином, слід зазначити, що міжбюджетні трансферти є вагомим джерелом доходів бюджетів області. З однієї сторони це позитивно впливало на наповненість дохідної частини бюджетів області, так як трансферти виступили вагомим джерелом покриття видаткових потреб. Однак, висока питома вага трансфертів в доходах області не досить позитивно впливала на фінансову самостійність місцевих бюджетів, оскільки використання трансфертного механізму в умовах обмеженості власних бюджетних ресурсів призводить до значної залежності бюджетів місцевого самоврядування від перерозподілу бюджетних ресурсів. Відповідно, в області повинні вживатися заходи по нарощуванню власних доходів та забезпеченню наповненості бюджетних ресурсів саме з власних джерел надходжень.

2.2. Аналіз та оцінка дії механізму міжбюджетних відносин в області

Реалізацію бюджетної політики видатків на місцевому рівні забезпечують органи місцевого самоврядування, виходячи із завдань та функцій на них покладених та визначених програмами соціально-економічного розвитку територій.

В сучасних умовах функціонування місцевого самоврядування забезпечити ефективно надання суспільних послуг та виконання бюджетних програм розвитку територій можливе за умови збалансованості бюджетних доходів та видатків. Існування невідповідності між власними фінансовими можливостями та видатковими потребами місцевих бюджетів спонукають до необхідності збалансованості місцевих бюджетів через трансфертний механізм з використанням механізму бюджетного регулювання за допомогою міжбюджетних трансфертів спрямованих на покриття видаткових потреб по делегованим повноваженням тощо.

Саме бюджетне регулювання дає можливість вирівнювання горизонтальних та вертикальних диспропорції незбалансованості місцевих бюджетів, а також дозволяє забезпечити реалізацію програм соціально - економічного розвитку території.

Враховуючи, що доходи місцевих бюджетів є фінансовим забезпеченням видаткових потреб місцевих бюджетів області досить важливо проаналізувати наскільки видаткові потреби були профінансовані власними доходами і яку роль в їх фінансуванні відіграли офіційні трансферти (табл.2.4.)

Таблиця 2.4

Показники покриття власними доходами видаткових потреб місцевих бюджетів Чернівецької області у 2020-2022 р. р.

Показники	Роки			Відхилення (+/-) 2022 року до	
	2020	2021	2022	2020 року	2021 року
1	2	3	4	5	6
Власні доходи місцевих бюджетів області (млн. грн.)	4802,9	5075,3	4153,1	-649,8	+77,8

Видатки без врахування міжбюджетних трансфертів (млн. грн.)	8669,2	10040,5	9576,1	906,9	-464,4
Видатки з врахуванням міжбюджетних трансфертів (млн. грн.) в т.ч.	8697,9	10076,2	9758,7	+1060,8	-317,5
Реверсна дотація (тис. грн.)	6788,5	1113,0	371,5	-6417,0	-741,5
Субвенція з місцевого бюджету державному бюджету для виконання програм соціально-економічного розвитку регіонів (тис. грн.)	21851,1	34556,9	182181,6	+160330,5	+147624,7
Коефіцієнт покриття	0,55	0,53	0,41	-0,14	-0,12

Дані таблиці 2.4. наглядно показують, що місцеві бюджети області за рахунок власних доходів спроможні покрити лише половину видаткових потреб про що свідчать розраховані коефіцієнти покриття, які відповідно склали в 2020 році - 0,55 в. п., в 2021 році - 0,53 в. п., в 2022 році - 0,41 в. п.

Впродовж 2020–2022 р. р. місцевим бюджетам області були характерні вхідні і вихідні трансферти. Вагоме значення належить позитивним трансфертним надходженням, так як вони збільшували дохідну частину даних бюджетів і забезпечували фінансування видаткових потреб області. Дані надходження характеризувалися щорічним зростанням, так як постійно зростала потреба у фінансовому вирівнюванні.

Складовою видатків місцевих бюджетів Чернівецької області були вихідні міжбюджетні трансферти, хоча їх суми були незначними. Дані вихідні трансферти - це кошти реверсної дотації, передані до бюджетів інших рівнів. Це кошти, що поступили на території Теремблечинської, Череповецької та Чагорської сільських рад, які мали надлишок доходів в результаті надходжень від митниць, зокрема по ПДФО та від розміщення на їх території АЗС. Сума реверсної дотації впродовж періоду дослідження складала в 2020 р. 6788,5 тис. грн., в 2021 р. 1113,0 тис. грн., в 2022 р. 371,5 тис. грн.

Крім того, з місцевих бюджетів області до державного бюджету передавались кошти субвенції на виконання програм соціально - економічного

розвитку регіонів. В 2020 р. було передано 21851,1 тис грн., в 2021 році – 34556,9 тис. грн., в 2021 році -182181,6 тис. грн.

Динаміка змін обсягів міжбюджетних трансфертів в місцевих бюджетах Чернівецької області проілюстрована на рис. 2.4.

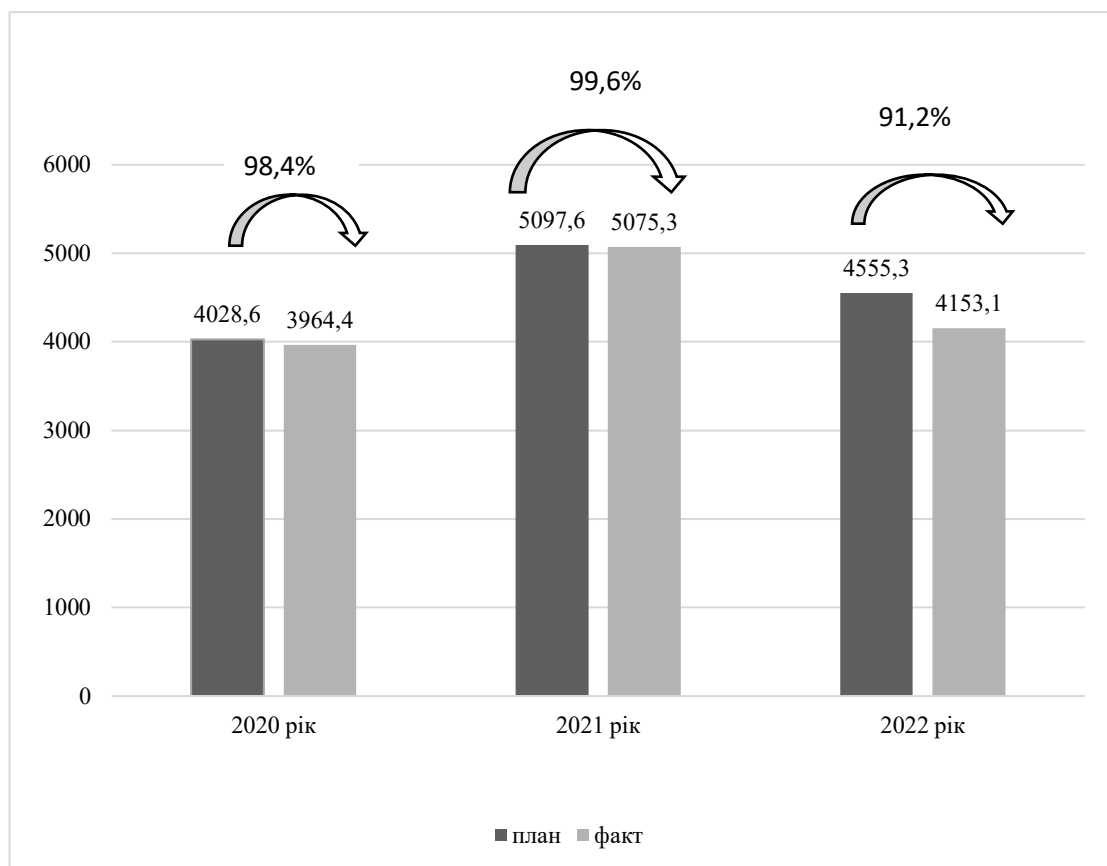

Рис. 2.4. Динамічні зміни міжбюджетних трансфертів у місцевих бюджетах Чернівецької області у 2020-2022 роках (млн. грн.)

Проілюстровані на рис. 2.4 дані показали, що упродовж досліджуваного періоду була відсутня чітка тенденція динаміки міжбюджетних трансфертів. Так, якщо в 2020 р. обсяг отриманих трансфертів складав 3964,4 млн. грн., то у 2021 р. він зріс до 5075,3 млн. грн. (+ 1110,9 млн. грн.). В 2022 році їх обсяг значно скоротився до 4153,1 млн. грн. (- 922,2млн.грн.).

Крім того, в досліджуваному періоді спостерігалось постійне невиконання планових показників надходження трансфертів, відповідно 2020 р. план трансфертних надходжень не виконано на 1,6%, в 2021 р. на 0,4%, в 2022 р. на 8,2%.

Варто зазначити, що міжбюджетні трансферти надходили до місцевих

бюджетів області у вигляді дотацій та субвенцій. Відповідно, досить важливо проаналізувати їх структуру узагальнивши дані на рис. 2.5.

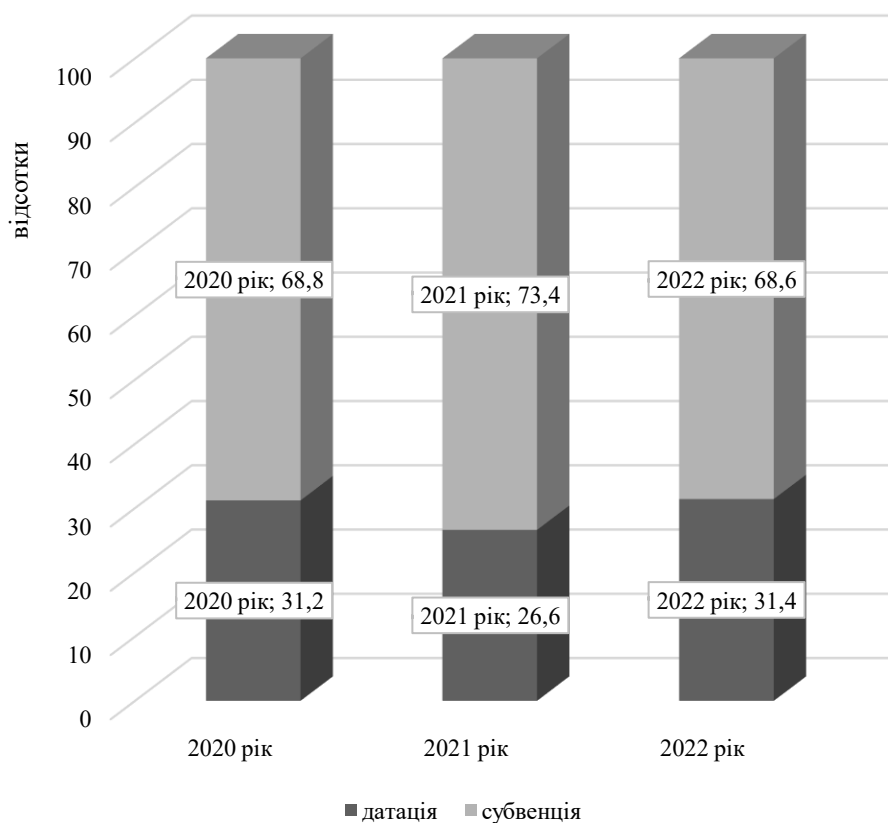

Рис. 2.5. Структура міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів Чернівецької області у 2020-2022 р. р.

Дані рис. 2.5. наглядно показують, що основу міжбюджетних трансфертів в 2020 – 2022 р. р. склали субвенції, їх питома вага була такою: 68,8 % - в 2020р., 73,4% - в 2021р. та 68,6% в 2022р. На долю дотацій відповідно припадало 31,2% в 2020 р. 26,6% в 2021 р. та 31,4% в 2022 р.

За 2020 р. з державного бюджету до місцевих бюджетів області надійшло 100% запланованих дотацій це складало 1236,1 млн. грн., субвенцій – 304,1 млн. грн.(100% планового показника). В 2021 році обсяг надходжень дотацій складав 1349,8 млн. грн. (100%), субвенцій 3725,5млн.грн.(99,4%). В 2022 році відповідно обсяг дотацій складав 100 % запланованої суми, а саме 1304 млн. грн., субвенцій 2849,1 млн. грн. (87,6, %), не поступило до бюджету 402,1 млн. грн.

Таблиця 2.5.

Аналіз надходження дотацій в бюджет Чернівецької області
в період 2020-2022 р. р.

млн. грн.

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Приріст 2022р. до 2020 року
Базова дотація	932,5	1098,3	1128,3	+195,8
Додаткова дотація державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я.	301,4	227,8	113,2	-188,4
Додаткова дотація на компенсацію розрахунків за комунальні послуги та енергоносії бюджетних установ	-	-	38,6	+38,6
Інша додаткова дотація	-	-	23,9	+23,9
Всього дотацій	1236,1	1349,8	1304,1	+68,0

Як показують дані табл. 2.5, дотації до місцевих бюджетів області в 2020 році надходили в вигляді: базової дотації - 932,5 млн. грн.(100%) та додаткової дотації на утримання закладів освіти та охорони здоров'я 304,1 млн. грн. також 100,0% планового призначення. В 2021 році базова дотація - 1098,3 млн. грн., додаткова - 227,8 млн. грн. У 2022 році складала базова дотація 1128,3 млн. грн., додаткова на освіту та охорону здоров'я 113,2 млн. грн., додаткова дотація на проведення розрахунків протягом опалювального періоду за комунальні платежі та енергоносії які споживаються бюджетними установами - 38,6 млн. грн., інша додаткова дотація була в розмірі 23,9 млн. грн. Приріст базової дотації на кінець року +195,8 млн. грн., додаткової дотації в даному році не поступило на суму 188,4 млн. грн.

Трансфертні надходження до місцевих бюджетів Чернівецької області включали також обсяги субвенції, які передбачались на покриття делегованих повноважень тощо. Суми отриманих субвенцій поділялись на :

- субвенції соціального характеру (95,2% від загального обсягу субвенцій);

- субвенції капітального (інвестиційного) призначення (4,8%). Структура субвенцій проілюстрована на рис.2.6.

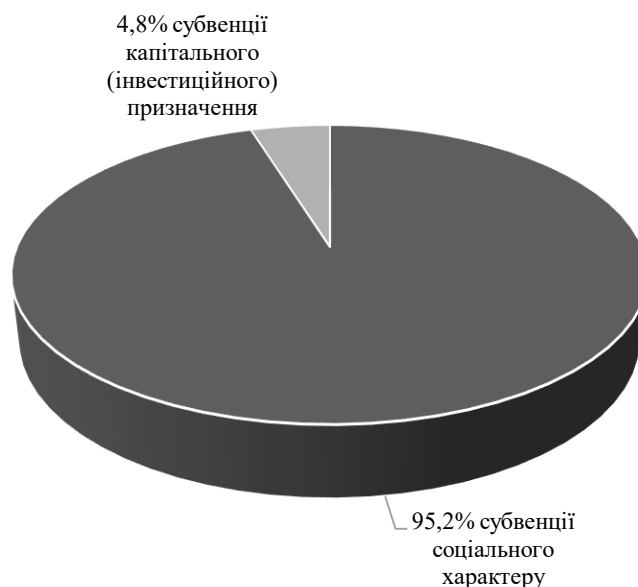

Рис. 2.6. Структура субвенцій місцевих бюджетів Чернівецької області у 2022 році за їх призначенням

Протягом 2020-2021 р. р. в області покращувалась ситуації в сфері капітальних видатків, що не можна сказати про 2022 рік. Варто зазначити, що важну роль в інвестиційному процесі відіграли трансферти у вигляді субвенцій виділених з державного бюджету, а саме:

- субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій;
- субвенції на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць та доріг комунальної власності у населених пунктах;
- субвенція на розвиток комунальної інфраструктури, в т.ч. на придбання комунальної техніки;
- субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо відновлення територій, що зазнали руйнівних наслідків збройного конфлікту;
- інші субвенції інвестиційного характеру.

Субвенції, які надходили в область з державного бюджету мали також соціальний характер. Найбільшими за обсягом були кошти освітньої та медичної субвенції, а також субвенції на виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам, особам, що мають статус ветерана війни та постраждалих внаслідок воєнних дій, субвенція призначена для боротьби з ковід -19 та інші субвенції соціального характеру.

Щоб визначити результативність міжбюджетних відносин необхідно проаналізувати яка сума видатків місцевих бюджетів припадає на одного жителя області з врахуванням та без врахування обсягів міжбюджетних трансфертів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Видатки місцевих бюджетів Чернівецької області на одного жителя з
врахуванням міжбюджетних трансфертів
у період 2020-2022 років

Показники	Роки			Відхилення (+/-) 2022 року до	
	2020	2021	2022	2020 року	2021 року
Чисельність населення області (тис. чол.)	908,3	893,5	889,9	-18,4	-3,6
Видатки, що покриваються за рахунок власних доходів	4802,9	5075,9	4153,1	- 649,8	- 922,8
Видатки місцевих бюджетів області з врахуванням сум, міжбюджетних трансфертів	8669,2	10040,5	9576,1	906,9	- 464,4
Видатки місцевих бюджетів Чернівецької області на 1-го жителя (грн.)	9544,4	11237,3	10760,9	1216,5	- 476,4
Видатки на 1 жителя, що покриваються за рахунок власних доходів місцевих бюджетів (грн.)	5287,7	5680,9	4666,9	-620,8	-1014
Різниця	-4256,7	- 5556,4	-6094,0	1837,3	537,6

Аналіз даних табл. 2.6 засвідчує зростання видатків у розрахунку на одного жителя Чернівецької області з 9544,4 грн. в 2020 р. до 10760,9 грн. в 2022 р., що на 1216 грн. більше 2020 р. та на 476,4 грн. менше 2021 р.

Видатки, які покриваються власними доходами, не враховуючи сум

міжбюджетних трансфертів на одного жителя області складали в 2020 р. 5287,7 грн., в 2021 р. їх обсяг зріс до 5680,9 грн., а в 2022 р. зменшився до 4666,9 грн.

Отже можна зробити висновок, трансфертні надходження покривають майже на половину бюджетні видатки на 1 жителя області. При відсутності трансфертних надходжень жителі області не мали б можливості отримувати мінімальний обсяг суспільних послуг та суспільних благ.

Враховуючи усі позитивні сторони бюджетного регулювання, слід зазначити, трансфертний механізм має також недоліки, які призводить до фінансової залежності місцевих бюджетів від перерозподілу бюджетних ресурсів через центр. На нашу думку, важливо стимулювати місцеві органи влади до розширення дохідної бази через забезпечення економічного зростання, розвитку підприємницької діяльності та інвестиційної активності на відповідних територіях.

Крім того, з метою зміцнення фінансової самостійності місцевого самоврядування та оптимізації зустрічних бюджетних потоків необхідно переглянути законодавчо – нормативні акти, щодо розподілу податкових надходжень між рівнями бюджетної системи.

Крім того, трансфертному механізму характерні трансфертні платежі, які передаються до Державного бюджету України з місцевих бюджетів області. Дані суми використовуються для підтримки фінансово слабших територій, однак в деякій мірі послаблюють зацікавленість місцевих органів до нарощуванні доходів.

Таким чином, міжбюджетні трансферти мають вагоме значення в наповненості дохідної частини місцевих бюджетів та забезпечені фінансування видаткових потреб місцевих бюджетів. За допомогою міжбюджетних трансфертів здійснюється вирівнювання диспропорції між доходами і видатками місцевих бюджетів, забезпечується повне фінансування запланованих заходів соціального та економічного розвитку області.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

3.1. Світовий досвід регулювання міжбюджетних відносин

Регулювання міжбюджетних відносин є важливою складовою фінансової політики країни і може впливати на стабільність економіки та соціальний розвиток. У світі існує різноманітний досвід у сфері регулювання міжбюджетних відносин, і країни використовують різні підходи для досягнення фінансової стійкості. Щоб детальніше дослідити ці підходи, проаналізуємо досвід різних країн у регулюванні міжбюджетних відносин, зокрема, у використанні субсидій та інших трансфертів у відсотках від загальних витрат. Для цього також використаємо дані Світового Банку [29], що вказані у додатку Г та більш детально розглянемо країни ЄС, США та Великобританію (рис.3.2).

Децентралізація є ключовим принципом Європейського Союзу (ЄС), спрямованим на передачу повноважень та відповідальності з центральних рівнів управління на місцеві та регіональні рівні. Цей процес включає розвиток регіональних політик, зміцнення регіональних урядів і надання їм більшої автономії. ЄС також забезпечує фінансову підтримку для регіонального розвитку, що дозволяє регіонам здійснювати проекти соціально-економічного розвитку. ЄС дотримується у першу чергу принципу субсидіарності, який передбачає, що рішення повинні бути прийняті на найближчому до громадян рівні, сприяючи врахуванню потреб та особливостей регіонів. Розвиток локального самоврядування та місцевих органів влади впливає на участь місцевих громад у процесах прийняття рішень і сприяє розвитку їхніх територій. Крім того, ЄС підтримує горизонтальне співробітництво між регіонами для обміну досвідом і кращими практиками. Усе це сприяє підвищенню

ефективності управління, забезпечує більшу участь громадян у прийнятті рішень та сприяє розвитку регіонів на основі їхніх потреб та потенціалу [17].

Більшість країн у світі рухаються у напрям децентралізації або уже значно децентралізували власні кошти. Найбільш економічно розвинені країни мають велику частку субвенцій та трансфертів місцевим бюджетам, це можна помітити розглянувши рисунок 3.1.

Рис.3.1. Субсидії та інші трансферти (% від витрат) для місцевих бюджетів у різних країнах світу станом на початок 2022 року

Як ми зазначали раніше, ЄС у регулюванні міжбюджетних відносин у першу чергу дотримується принципу субсидіарності і виділяє на субсидії та інші трансферти приблизно половину від своїх витрат. В середньому, країни ЄС у 2021 році виділяли на це кошти на рівні 51,59%, ця частка, починаючи з 1995 року помірно зростала, піднявшись з 44,45%. Варто зазначити, що у період з 1990 по 1994 роки, відсоток від витрат на субвенції та трансферти країн ЄС коливався на рівні від 61,88% до 64,70%, що на 20% більше, ніж показники, які починаються з 1995 року, цю динаміку можна простежити на графіку 3.2.

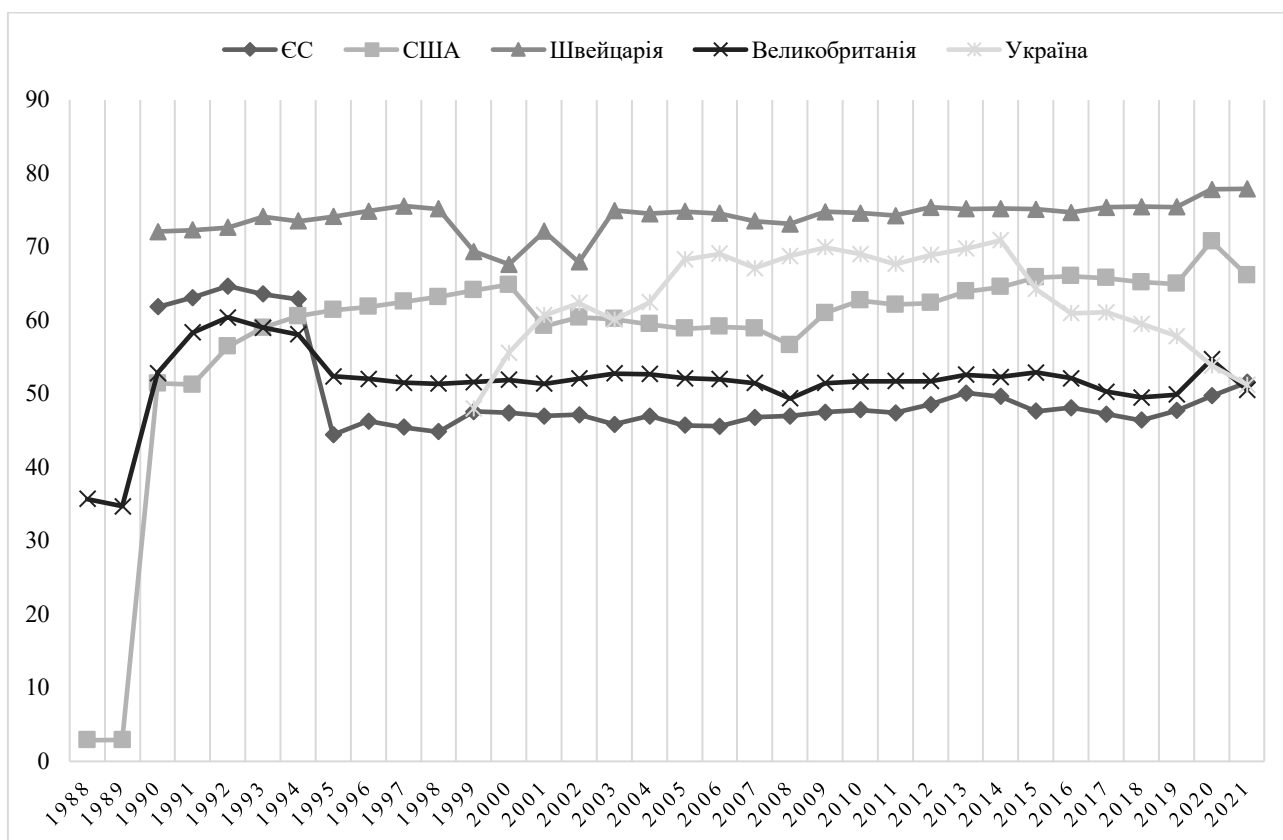

Рис.3.2. Субсидії та інші трансферти (% від витрат) для місцевих бюджетів країн ЄС, США, Великобританії та України за період з 1988 по 2021 рр.

Використовуючи рисунок 3.2, ми можемо порівняти відсотки від витрат на субсидії та інші трансферти для місцевих бюджетів різних країн. У першу чергу, можемо помітити, що найбільше субсидій на місця виділяє Швейцарія, одна з найбагатших країн за різними показниками економічного розвитку. Навіть найменший показник для цієї країни, 67,65% у 2000 році, вищий за найвищий показник ЄС, США та Великобританії. Швейцарія має значні регіональні різниці в економічному розвитку та життєвому рівні. Деякі регіони можуть стикатися зі складними економічними умовами або високими витратами на життя. Швейцарські субсидії та трансферти допомагають компенсувати ці різниці та забезпечувати рівні умови для різних регіонів країни.

США також виділяє більше половини своїх витрат на трансферти, наприклад 70,79% та 66,16% у 2020 та 2021 роках відповідно. Система децентралізації у Сполучених Штатах Америки передбачає передачу владних

повноважень та ресурсів з федерального рівня на рівні штатів, округів, міст та інших місцевих урядів. Основні принципи та механізми децентралізації у США включають наступні аспекти: перший, федеральна система: США є федеративною державою, де влада розділена між федеральним урядом і урядами штатів. Кожен штат має власну конституцію та правову систему, що надає йому широкі повноваження у внутрішніх справах. Штати можуть встановлювати власні закони та політики, визначати податки, регулювати економіку та надавати послуги своїм громадянам. Уряди штатів мають повноваження у багатьох інших сферах, таких як освіта, охорона здоров'я, правоохоронна, транспорт, місцеве самоврядування тощо і відповідно мають більші повноваження у розподілі коштів. По-друге, фінансування у США також має децентралізовану природу. Штати мають власні бюджети та збирають податки, які використовуються для фінансування своїх програм та послуг. Крім того, федеральний уряд надає блокові гранти та інші форми фінансової допомоги штатам та місцевим урядам для здійснення певних функцій та програм [21;30].

Починаючи з 2020 року, Великобританія підвищила відсоток трансфертів місцевим бюджетам, це може бути пов'язано з «брекзитом» і тим, що країна може не виділяти кошти на менш розвинені країни ЄС, а виділяти їх у більшому обсязі на власні регіони. Великобританія впровадила процес деволюції, що означає передачу обмежених повноважень з центрального уряду на рівень регіональних парламентів. На сьогоднішній день, Шотландія, Уельс і Північна Ірландія мають свої власні парламенти або асамблеї, які приймають рішення з певних питань, таких як освіта, охорона здоров'я, місцеві податки тощо. Великобританія також має систему місцевого самоврядування, де місцеві ради мають повноваження у внутрішніх справах своїх територій. Місцеві органи влади встановлюють правила, регулюють планування містобудівної діяльності, надають комунальні послуги, управляють місцевим бюджетом тощо. Вони також відповідають за розвиток місцевих громад і вирішення їх потреб. Місцеві органи влади отримують фінансову підтримку з центрального уряду у формі блокових грантів та інших джерел. Однак, значна частина доходів місцевих органів

походить від місцевих податків, таких як податок на нерухомість та податок на місцеві підприємства. Це дає місцевим урядам більшу фінансову автономію та можливість вирішувати пріоритети фінансування на своїй території [31].

Україна у порівнянні з цими країнами, непогано регулює свої міжбюджетні трансферти та субсидії, частка від загальних витрат навіть вища за частку трансфертів, які виділяють країни ЄС у середньому для місцевих бюджетів. По рисунку 3.2 можна помітити трошки негативну динаміку починаючи з 2015 року, з тих пір, як в Україні запрацювала децентралізація. На нашу думку, погана динаміка спричинена війною на Сході країни та пандемією коронавірусу у 2020 та 2021 роках. Нашому уряду необхідно переглянути свої методи розподілу дотацій, опираючись на сучасні соціальні потреби та на досвід інших країн.

Отже, ми проаналізували фактори, що впливають на використання субсидій та інших трансфертів у відсотках від загальних витрат у різних країн і визначили, що це залежить від факторів, таких як економічні, соціальні та політичні чинники. Більшість країн у світі рухаються у напрям децентралізації своїх коштів. Найбільш економічно розвинені країни надають значну частку субвенцій та трансфертів місцевим бюджетам. Європейський Союз витрачає приблизно половину своїх витрат на субсидії та інші трансферти, дотримуючись принципу субсидіарності. Швейцарія виділяє найбільше субсидій на місцевий рівень, що може пояснитися її високим рівнем економічного розвитку і значними регіональними різницями. США також вкладають значну частину витрат у трансферти, що відповідає системі децентралізації країни. Великобританія, зокрема в контексті «Brexit», також збільшила свої трансферти місцевим бюджетам. Україна, хоча має високий рівень регулювання міжбюджетних трансфертів та субсидій, спостерігає негативну динаміку, ймовірно, через війну на Сході та пандемію. Рекомендується українському уряду переглянути методи розподілу дотацій, враховуючи сучасні соціальні потреби та досвід інших країн.

3.2. Проблематика регулювання міжбюджетних відносин в Україні

Проблематика регулювання міжбюджетних відносин в Україні є актуальною та складною проблемою, з якою країна стикається у процесі здійснення фінансових відносин між центральним та місцевими органами влади. Цей аспект вимагає ретельного вивчення та аналізу, оскільки має пряий вплив на соціально-економічний розвиток різних регіонів країни. Проблеми, пов'язані з недостатньою фінансовою автономією місцевих органів влади, нерівномірністю фінансування регіонів, відсутністю ефективного механізму перерозподілу доходів та інші аспекти, потребують уваги та пошуку ефективних рішень для забезпечення стійкого та рівномірного розвитку країни в цілому.

Варто зазначити, що до децентралізації проблем регулювання міжбюджетних відносин було більше, ніж після її впровадження. Проблеми, які були вирішені впровадженням децентралізації наступні:

1. Недостатня фінансова автономія місцевих органів влади: Україна мала централізовану систему фінансового управління, що обмежувало можливості місцевих органів самостійно вирішувати питання свого розвитку. Часто центральна влада приймала рішення щодо виділення фінансових ресурсів на рівні місцевих бюджетів, що обмежувало їх здатність до планування та реалізації власних проектів.

2. Неєфективне управління міжбюджетними відносинами: Відсутність чіткої координації та недостатня відкритість в управлінні міжбюджетними відносинами сприяли корупції та недостатній прозорості. Брак механізмів контролю та моніторингу призводив до недобросовісного використання фінансових ресурсів та недосягнення цілей соціально-економічного розвитку.

3. Нерівномірність фінансування регіонів: Україна стикалася з проблемою нерівномірного розподілу фінансових ресурсів між регіонами. Це призводило до нерівності у рівні соціально-економічного розвитку регіонів та збільшувало відстань між багатими та бідними областями.

4. Відсутність ефективного механізму перерозподілу доходів: Регіони України мали різний рівень доходів, але механізми перерозподілу фінансових ресурсів не був ефективними. Це призводило до того, що багаті регіони залишалися багатими, а бідні - бідними. Відсутність ефективного механізму перерозподілу доходів обмежувало можливість забезпечити рівні умови для всіх регіонів країни.

Не дивлячись на те, що децентралізація вирішила багато питань, регулювання міжбюджетних відносин в Україні усе ще включає в себе ряд проблем, з якими країна стикається при здійсненні міжбюджетних відносин між центральним та місцевими органами влади. Основні проблеми включають наступне:

- Корупція та недостатня прозорість: Відсутність ефективного контролю за розподілом фінансових ресурсів призводить до поширення корупції та недобросовісного використання коштів. Це негативно впливає на розвиток країни та підриває довіру до державних інституцій.

- Недостатнє фінансування бюджету та відсутність стабільного джерела доходів. Бюджетні обмеження часто ускладнюють виконання соціальних програм та інвестиційних проектів.

- Складна система міжбюджетних трансфертів: Україна має складну систему розподілу коштів між різними рівнями влади, що включає передачу трансфертів від Державного бюджету до місцевих бюджетів. Ця система часто характеризується великою кількістю нормативів та обмежень, що ускладнює її ефективне функціонування і може сприяти корупційним схемам.

- Недостатня фінансова самостійність місцевих бюджетів: Місцеві бюджети в Україні залежать від централізованого фінансування з Державного бюджету та мають обмежену можливість генерувати власні доходи. Це призводить до недостатньої фінансової самостійності місцевих органів та обмежує їх здатність здійснювати розвиток і вирішувати проблеми на місцевому рівні.

– Негативний вплив трансфертного механізму на місцеві бюджети: зниження зацікавленості місцевих органів у збільшенні власних доходів через передачу трансфертних платежів з місцевих бюджетів області до Державного бюджету України. Трансфертному механізму також характерні трансфертні платежі, які передаються до Державного бюджету України з місцевих бюджетів області. Дані суми використовуються для підтримки фінансово слабших територій, однак в деякій мірі послаблюють зацікавленість місцевих органів до нарощуванні доходів.

Для вирішення цих проблем потрібно проводити реформи, спрямовані на забезпечення більшої фінансової автономії місцевих органів влади, розробку ефективного механізму перерозподілу доходів, посилення прозорості та контролю за використанням бюджетних коштів, а також забезпечення стабільного фінансування бюджету країни.

Окрім усіх вищеперерахованих нами проблем, на сьогоднішній день основна проблема усіх сфер діяльності України - повномасштабна війна. Агресія російської федерації призвела до складних викликів для місцевих громад. Місцевому рівню доводиться вирішувати гуманітарні, комунальні, логістичні та міграційні проблеми, а також відновлювати зруйновану інфраструктуру, що потребує фінансових ресурсів. Вторгнення спричинило масову міграцію та припинення бізнес-діяльності, що серйозно ударило по бюджетам.

Проведене опитування за сприяння KSE Агроцентру та Всеукраїнської асоціації громад, з підтримки Фонду Конрада Аденауера в Україні, дало змогу проаналізувати фінансову ситуацію громад під час початкових місяців війни. Згідно даного дослідження, кожна четверта громада, яка перебувала у зоні вторгнення РФ, зазнала принаймні 50% зниження доходів порівняно з планами до війни. Серед об'єднаних територіальних громад, що не перебували у зоні бойових дій, дві третини зазнали зменшення доходів. Найбільше постраждали надходження від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), акцизів та земельного податку - ці статті бюджетів отримали серйозні удари. В результаті громади змушені фінансувати освіту, медицину та житлово-комунальне

господарство при зниженні надходжень навіть до 70%. Це створило серйозний дисбаланс у їхній фінансовій ситуації [16].

Місцева влада в Україні має обмежений доступ до позикових ресурсів порівняно з урядом. Випуск облігацій місцевого займу переважно здійснюється великими містами, а міжнародні позики та гранти залучаються головним чином для інфраструктурних та громадських проектів, залишаючи сільські громади без можливості залучити такі джерела фінансування. Це призводить до значного недофінансування місцевих потреб, зокрема в освіті, медицині, житлово-комунальному господарстві та культурі.

У зв'язку з цим, місцеві громади стикаються з викликом збалансування своїх бюджетів. Деякі громади змушені скорочувати видатки, особливо в галузях освіти та житлово-комунального господарства. Це може призвести до погіршення якості публічних послуг та втрати кваліфікованих кадрів, які шукають кращі умови праці. Тим часом, запити громад про безпосередню фінансову підтримку від центральної або регіональної влади не завжди знаходять підтримку, оскільки державний бюджет має дефіцит, а пріоритети розподілу коштів спрямовані на оборону.

У результаті, місцеві громади змушені шукати альтернативні ресурси та пристосовуватись до складних фінансових умов. Недостатнє фінансування ускладнює їх здатність надавати якісні публічні послуги та реалізовувати розвиткові проекти, що впливає на життя та добробут місцевих жителів.

У 2022 році місцеві бюджети зазнали зменшення доходів на 25,6 млрд грн порівняно з попереднім роком, що спричинено війною. Загальний рівень виконання їх дохідної частини становить 93,7% від запланованих показників. У 2022 році практично 71% усіх доходів місцевих бюджетів було сформовано за рахунок податкових надходжень, що відрізняється від попереднього року. У звичайний період такі показники могли б вказувати на зростання фінансової самодостатності територіальних громад. Однак, в умовах воєнного стану, зменшення частки міжбюджетних трансфертів сталося переважно через

відсутність інвестиційних субвенцій та зростання надходжень з ПДФО на 60,0 млрд грн (або +28,3% порівняно з попереднім роком)[32].

Незважаючи на позитивні результати бюджетної децентралізації, органи місцевого самоврядування все ще залишаються на чверть залежними від центральних органів влади. Ця залежність переважно обумовлена отриманням субвенцій, які виконують важливі соціальні функції. У Державному бюджеті України на 2023 рік передбачено виділення 142,7 млрд грн для медичних гарантій обслуговування населення, 87,5 млрд грн на освітні потреби та 23,9 млрд грн на здійснення владних компетенцій на деокупованих і тимчасово окупованих територіях. Також планується виділення 20,5 млрд грн на резервний фонд, з яких 16,1 млрд грн піде на ліквідацію наслідків збройної агресії, 16 млрд грн буде спрямовано на будівництво та ремонт місцевих і комунальних доріг, а 2 млрд грн призначено для фінансування Державного фонду регіонального розвитку [12].

Отже, Україна стикається зі значними фінансовими викликами, основним з яких є повномасштабна війна, спричинена агресією РФ. Це призвело до складних умов для місцевих громад, яким доводиться вирішувати гуманітарні, комунальні та логістичні проблеми, а також відновлювати зруйновану інфраструктуру. Незважаючи на позитивні кроки у бюджетній децентралізації, органи місцевого самоврядування продовжують залишатися залежними від центральних органів влади. Ці проблеми створюють серйозний дисбаланс у фінансовій ситуації місцевих громад, що впливає на їхню здатність забезпечувати розвиток та добробут місцевих жителів.

Загалом, регулювання міжбюджетних відносин в Україні потребує системних змін, спрямованих на забезпечення більшої фінансової самостійності місцевих бюджетів, спрощення процедур та покращення контролю. Такі заходи можуть сприяти більш справедливому розподілу фінансових ресурсів та стимулювати розвиток всіх регіонів країни. Повномасштабна війна показала слабкі сторони міжбюджетних відносин. Важливо уже зараз вирішувати ці питання та покращити регулювання міжбюджетних відносин в Україні.

3.3. Напрямки вдосконалення механізму міжбюджетних відносин в Україні

Вдосконалення механізму міжбюджетних відносин в Україні є однією з актуальних проблем, що потребує уваги і розв'язання. Недостатня ефективність цього механізму може призводити до нерівності в розподілі фінансових ресурсів між центральним і місцевими бюджетами, а також до знецінення ролі місцевих органів в управлінні територіальними ресурсами.

Вивчення та використання кращих практик із регулювання міжбюджетних відносин у інших країнах може надати цінні ідеї та рішення для удосконалення системи управління бюджетними ресурсами в Україні. Світовий досвід регулювання міжбюджетних відносин може надати корисні вказівки та приклади для вдосконалення системи управління бюджетними ресурсами в Україні, деякі з них:

- Фіскальна дисципліна: Багато країн встановлюють механізми контролю та обмежень у витрачанні бюджетних коштів, що допомагає підтримувати фіскальну стабільність та ефективно використання ресурсів.

- Прозорість та участь громадськості: Країни активно залучають громадськість до процесу бюджетування, моніторингу та контролю за використанням бюджетних коштів. Це забезпечує прозорість, відкритість та відповідальність у використанні бюджетних ресурсів.

- Економічна стимуляція: Деякі країни використовують механізми стимулювання економічного розвитку на місцевому рівні, наприклад, податкові пільги, спеціальні інвестиційні зони та фонди для розвитку місцевих громад.

Удосконалення міжбюджетних відносин в Україні може базуватись на цих принципах та підходах, забезпечуючи більшу фінансову самостійність місцевих органів, ефективно використання бюджетних ресурсів, прозорість та відповідальність у витрачанні коштів, а також стимулювання економічного розвитку місцевих громад.

Сьогодні Україна стоїть перед низкою невідкладних завдань, які потребують негайного вирішення: відновлення після війни, повернення переселенців, економічне оживлення і при цьому здійснення такої політики, яка не призведе до подальшого зростання нерівностей між різними регіонами та сприятиме єднанню всієї української території. Жодна з країн ЄС не має такого досвіду, тому саме Україні потрібно знайти свій власний шлях, враховуючи найкращі європейські та світові практики, щоб уникнути повторення помилок.

За останні 10 років політика розвитку регіонів у розвинених країнах пройшла значну еволюцію. Раніше вважалося, що регіональні нерівності можна подолати лише шляхом масштабних інвестицій в інфраструктуру з центральних ресурсів. Нажаль, ця політика не змогла значно зменшити регіональні відмінності і не сприяла надолуженню відставання менш розвинених регіонів, навіть при значному публічному фінансуванні, запланованому з центру. В результаті, було втрачено час, витрачено значні ресурси, а економічний потенціал залишився невикористаним, що призвело до послаблення соціального згуртування.

Сучасна регіональна політика пропонує новий підхід, основні риси якого такі:

1. Стратегічний підхід до регіонального розвитку на рівні держави і кожного окремого регіону, що враховує широкий спектр прямих і непрямих факторів, що впливають на результати місцевого бізнесу.
2. Потреба в розкритті потенціалу унікальних активів, характерних для кожного регіону.
3. Постійна робота над виявленням можливостей для розвитку регіону, замість акценту на його слабких сторонах або потребі в підтримці.
4. Система координації багаторівневого управління регіональним розвитком з участю центральної, регіональної і місцевої влади, а також всіх заінтересованих сторін. Посилення управлінської спроможності на місцевому і регіональному рівнях.

Ці нові підходи до регіональної політики спрямовані на досягнення більш збалансованого та стійкого розвитку регіонів, збереження соціальної згуртованості та використання економічного потенціалу кожного регіону для досягнення загальних цілей національного прогресу.

Проблемою, яка виникла після впровадження децентралізації є послаблення або відсутність зацікавленості місцевих органів до нарощування доходів. Для посилення зацікавленості місцевих органів у нарощуванні доходів пропонуємо наступні підходи:

– Привернення інвестицій: Місцеві органи можуть активно просувати свою територію серед потенційних інвесторів. Це може включати проведення рекламних кампаній, участь у виставках та конференціях, створення сприятливих умов для бізнесу та інвестиційних проектів. Ширше привертання інвестицій може сприяти збільшенню доходів території.

– Розвиток туризму: Якщо територія має туристичний потенціал, місцеві органи можуть зосередитися на розвитку туристичної інфраструктури, просуванні туристичних маршрутів та подій. Розширення туристичного сектора може приносити додаткові доходи через готельний бізнес, ресторани, магазини та інші послуги.

– Сприяння розвитку підприємництва: Місцеві органи можуть створювати сприятливі умови для розвитку підприємництва, зокрема шляхом спрощення адміністративних процедур, надання підтримки та консультацій малому та середньому бізнесу. Активний розвиток підприємництва сприятиме збільшенню податкових надходжень та створенню нових робочих місць.

– Привернення технологічних інновацій: Стимулювання розвитку інноваційних технологій та стартапів може стати джерелом нових доходів для місцевих громад. Місцеві органи можуть сприяти створенню інкубаторів, просторів співпраці та інноваційних центрів, а також надавати фінансову та організаційну підтримку молодим підприємцям.

– Раціоналізація бюджетних витрат: Місцеві органи можуть аналізувати свої бюджетні витрати з метою ефективного використання ресурсів. Це може включати оптимізацію програм та проектів, перегляд субсидій та пільг, а також посилення контролю за витратами. Раціональне використання бюджетних коштів дозволить звільнити ресурси для розвитку та забезпечення додаткових доходів.

Одне з головних завдань перед ОМС - максимізувати використання внутрішнього дохідного потенціалу територіальної громади, шляхом координації своїх дій з центральними органами влади. Перш за все, необхідно повернутися до моделі податкової системи, що існувала до війни, шляхом поступового скасування надзвичайних заходів в оподаткуванні (податкових пільг), введених на час конфлікту. Водночас, органи місцевого самоврядування повинні активізувати свої зусилля для детінізації діяльності суб'єктів малого бізнесу, які є важливими платниками податків для місцевих бюджетів. Це означає зосередження уваги на єдиному податку та ПДФО з доходів, отриманих найманими працівниками.

Уряд запустив грантову програму під назвою "ЄРобота" з метою підтримки підприємців у створенні власного бізнесу та його розширенні [4]. Проте ця програма сама по собі недостатня для значного збільшення кількості робочих місць та податкових надходжень до місцевих бюджетів. Тому місцеві органи влади повинні активно долучитися до її реалізації, надаючи консультативну підтримку отримувачам грантів і допомагаючи їм у вирішенні питань, пов'язаних з розміщенням бізнесу та іншими аспектами. Крім того, органи місцевого самоврядування можуть ініціювати свої власні подібні програми, щоб сприяти підприємницькій діяльності та створенню робочих місць.

Важливо стимулювати місцеві органи влади до розширення дохідної бази через забезпечення економічного зростання, розвитку підприємницької діяльності та інвестиційної активності на відповідних територіях. Крім того, з метою зміцнення фінансової самостійності місцевого самоврядування та оптимізації

зустрічних бюджетних потоків необхідно переглянути законодавчо – нормативні акти, щодо розподілу податкових надходжень між рівнями бюджетної системи.

Стосовно корупції та недостатньої прозорості, варто зазначити, що уряд має уже певний прогрес у цьому напрямку. АІС "LOGICA" є інструментом для автоматизації контролю за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії бюджетного процесу місцевих бюджетів України. Основна мета цього проекту полягає у підвищенні ефективності управління державними фінансами на місцевому рівні шляхом впровадження нових інформаційних технологій для створення бюджетних документів та обробки даних. Дана система також сприяє прозорості, оскільки вхід в систему кожним працівником здійснюється через індивідуальний ключ, система документує всі їхні дії у системі і за необхідності, можна притягнути до відповідальності порушників, використовуючи об'єктивні дані з цієї системи. Проте цієї системи недостатньо, важливо її розвивати, а також знайти комплексний підхід та координувати зусилля з боку усіх зацікавлених сторін [1].

Побороти корупцію у міжбюджетних відносинах є складним завданням, ми пропонуємо деякі методи, які можуть допомогти її подолати: зміцнення правової бази та залучення громадськості. Необхідно удосконалити законодавство, пов'язане з міжбюджетними відносинами, і забезпечити його ефективне застосування. Це включає введення жорстких покарань за корупційні дії, забезпечення незалежності правоохоронних органів та судової системи. Важливо активно залучати громадськість до моніторингу та контролю за міжбюджетними відносинами. Це можна зробити шляхом створення механізмів громадського обговорення бюджетних процесів, сприяння активній участі громадян у прийнятті рішень та звітності перед громадськістю.

Одним з основних викликів є недостатня фінансова самостійність місцевих бюджетів. Залежність від трансфертних платежів з центрального бюджету обмежує можливості місцевих органів у плануванні та здійсненні власних проектів і програм. Нерівні умови доступу до фінансових ресурсів також призводять до нерівномірного розвитку регіонів та незадовільного задоволення

потреб місцевого населення. Другим важливим аспектом є недостатня прозорість та відкритість у механізмі міжбюджетних відносин. Відсутність чітких критеріїв та процедур розподілу фінансових ресурсів може сприяти корупції та недобросовісному використанню бюджетних коштів. Необхідно забезпечити прозорість у розподілі коштів, залучити громадськість до контролю за використанням бюджетних ресурсів та забезпечити відповідальність за недобросовісне використання коштів. Також важливим аспектом є потреба урегулювати питання розподілу компетенцій та фінансових повноважень між центральними та місцевими органами влади. Чітке визначення відповідальності та повноважень допоможе уникнути конфліктів та забезпечити ефективне управління регіональним розвитком.

Для вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні можна розглянути ще декілька шляхів та заходів:

1. Забезпечити більшу фінансову самостійність місцевих бюджетів шляхом збільшення власних доходів. Це можна досягти шляхом розвитку місцевих підприємств, приваблення інвестицій, підвищення ефективності збору податків та інших доходів на місцевому рівні.

2. Встановити чіткі критерії та процедури розподілу фінансових ресурсів між центральним і місцевими бюджетами. Це допоможе забезпечити прозорість, справедливість та об'єктивність у розподілі коштів, а також уникнути корупції та недобросовісного використання бюджетних ресурсів.

3. Посилити роль місцевих органів в управлінні фінансовими ресурсами та прийнятті рішень на місцевому рівні. Це можна зробити шляхом делегування більшої повноважень місцевим органам, забезпечення їхньої автономії та самостійності у вирішенні місцевих питань.

4. Залучити громадськість до контролю за використанням бюджетних ресурсів та прийняттям рішень на місцевому рівні. Це можна зробити шляхом залучення громадських організацій, ініціативних груп та громадських обговорень до процесу планування, моніторингу та контролю за використанням бюджетних коштів.

5. Розробити механізми стимулювання розвитку та економічного зростання місцевих громад. Це можуть бути фінансові пільги, спеціальні програми та проекти для підтримки розвитку малого та середнього бізнесу, інфраструктурні та соціальні інвестиції, а також інші заходи, спрямовані на стимулювання економічного зростання та покращення якості життя в місцевих громадах.

Безсумнівно, місцеве управління несе відповідальність за збереження фінансової стійкості громади. Якщо громада обрала ефективного та активного управління (або у випадку військової адміністрації призначено), будуть випробувані різноманітні способи мобілізації ресурсів. Однак, існує кілька інструментів, які варто врахувати. В першу чергу, навички фінансового менеджменту для місцевого самоврядування стають все більш важливими і потребують належної уваги. Наприклад, результати опитування показали, що 16% громад з бюджетним дефіцитом понад 30% не здійснювали жодного зменшення бюджету і не зверталися до інших органів влади для отримання фінансової допомоги [16]. З іншого боку, розширення зовнішнього фінансування є важливим кроком. Гранти та кредити від міжнародних партнерів можуть є основним джерелом покриття дефіциту державного бюджету, і цей напрямок варто розглядати й на місцевому рівні. Громади мають позитивний досвід співпраці з закордонними громадами під час війни, при чому 51% громад звернулися та отримали гуманітарну допомогу від них. Горизонтальні зв'язки на місцевому рівні мають велике значення і повинні бути перетворені на плідну співпрацю як між громадами, так і з вищими рівнями іноземних урядів та організацій. Для досягнення цього необхідне сприяння та кооперація з боку української обласної та центральної влади, а також навчання для членів місцевого самоврядування.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні вимагає комплексного підходу та спільних зусиль з боку центральних та місцевих органів влади, громадськості та експертного середовища. Це важлива умова для забезпечення стабільного та рівномірного

розвитку країни та задоволення потреб місцевих громад. Для забезпечення більшої фінансової самостійності місцевих бюджетів необхідно переглянути законодавство щодо розподілу податкових надходжень. Також важливо зробити прогрес у викоріненні корупції та підвищити прозорість у механізмі міжбюджетних відносин шляхом розвитку систем контролю та залучення громадськості до моніторингу.

Загалом, для вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні пропонується забезпечити більшу фінансову самостійність місцевих бюджетів, чіткий розподіл фінансових ресурсів, посилення ролі місцевих органів управління та залучення громадськості. Також важливо розвивати механізми стимулювання розвитку місцевих громад і залучення зовнішнього фінансування. Для успішної реалізації цих заходів необхідна сприяння та кооперація з боку української місцевої та центральної влади, а також навчання для членів місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено детальний аналіз та оцінка дії механізму міжбюджетних відносин у Чернівецькій області, проаналізовано досвід України та різних країн у впровадженні децентралізації та регулюванні міжбюджетними відносинами. Виявили та описали основні проблеми, які перешкоджають ефективному функціонуванню міжбюджетних відносин, а також запропонували можливі дії для вдосконалення механізму міжбюджетних відносин в Україні.

Міжбюджетні відносини є важливим інструментом у соціально-економічному розвитку України та регіонів, забезпечуючи розподіл фінансових ресурсів і ефективне вирішення соціально-економічних питань. Вони полягають у розподілі фінансових ресурсів між центральним урядом та місцевими органами влади, мають велике значення для забезпечення ефективного функціонування бюджетної системи. Організація цих відносин має бути заснована на правових, економічних і політичних аспектах. Забезпечення ефективної організації міжбюджетних відносин є важливим для забезпечення рівня життя населення, соціального захисту, економічного зростання та збереження територіальної цілісності країни.

Україна зазнала значних змін у своїй бюджетній системі завдяки процесу децентралізації. Цей процес передбачає передачу повноважень та фінансових ресурсів з державного рівня на місцевий рівень управління. Успішні приклади децентралізації свідчать про покращення якості життя та зниження рівня корупції. Децентралізація сприяла більш прозорим та відкритим процедурам прийняття рішень, зменшила бюрократизм та підвищила ефективність адміністративної діяльності.

Війна підкреслила стійкість українських регіонів і міст, де місцеві органи влади відігравали важливу роль у військовий період. Громади використовували створені в рамках реформи децентралізації центри надання адміністративних послуг для надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, соціальних

виплат і гуманітарної допомоги. Однак, у процесі відновлення України після війни необхідно вирішувати завдання відновлення і довгострокового розвитку, зокрема відновлення громадської інфраструктури і врахування територіальних нерівностей і проблем управління.

Зміцнення фінансової діяльності органів місцевого самоврядування є важливим аспектом для досягнення їх фінансової самостійності та незалежності. Однак, у разі Чернівецької області, вона є залежною від перерозподілу бюджетних ресурсів через трансфертний механізм. Незважаючи на певний успіх економічного розвитку області у 2022 році, такий як зростання виробництва промислової та сільськогосподарської продукції, Чернівецька область все ще потребує трансфертних надходжень з державного бюджету.

Місцеві бюджети області за рахунок власних доходів спроможні покрити лише половину видаткових потреб розраховані коефіцієнти покриття склали в 2020 році - 0,55 в. п., в 2021 році - 0,53 в. п., в 2022 році - 0,41 в. п. У 2020 році до загального фонду місцевих бюджетів Чернівецької області надійшло 8 092 934,0 тис. грн., з яких трансфертні надходження склали 44,8% (3 632 816,0 тис. грн. В 2020 році трансфертні надходження до загального фонду місцевих бюджетів Чернівецької області склали 3 632 816,0 тис. грн. Це означає, що понад половина доходів місцевих бюджетів залежить від державного бюджету та інших трансфертів. При відсутності трансфертних надходжень жителі області не мали б можливості отримувати мінімальний обсяг суспільних послуг та суспільних благ. З місцевих бюджетів області передавались кошти субвенцій на програми соціально-економічного розвитку регіонів. Субвенції мали соціальний характер, включаючи освітні та медичні субвенції, допомогу малозабезпеченим і тд.

Бюджетна децентралізація має позитивний вплив, але все ще існує залежність місцевих органів влади від центральних органів. Недостатнє фінансування та системні проблеми регулювання міжбюджетних відносин перешкоджають розвитку та добробуту місцевих громад.

Багато громад зазнали зниження доходів, особливо тих, що перебували в зоні бойових дій, такий досвід як для країни Європи унікальний, тому Україна

повинна знайти свій власний шлях розвитку, враховуючи найкращі європейські та світові практики, щоб уникнути повторення помилок. Для зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів та покращення міжбюджетних відносин, необхідно забезпечити економічне зростання, розвиток підприємництва та інвестиційну активність на місцевому рівні. Прозорість у розподілі коштів та залучення громадськості до контролю є важливими аспектами. Також потрібно удосконалювати законодавство, зміцнювати правоохоронні органи та залучати громадськість до моніторингу міжбюджетних відносин.

Загалом, місцеве управління має велику відповідальність за збереження фінансової стійкості громади. Для досягнення цієї мети, важливо звернути увагу на навички фінансового менеджменту, які є все більш важливими для місцевого самоврядування. Зовнішнє фінансування, таке як гранти та кредити від міжнародних партнерів, можуть стати важливим джерелом фінансування для громад. Важливо розвивати горизонтальні зв'язки на місцевому рівні та співпрацю з іноземними громадами та організаціями.

Для вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні необхідний комплексний підхід та спільні зусилля з боку центральних та місцевих органів влади, громадськості та експертного середовища. Фінансова самостійність місцевих бюджетів має бути забезпечена, а розподіл податкових надходжень повинен бути переглянутий. Крім того, важливо боротися з корупцією, забезпечувати прозорість та залучати громадськість до контролю міжбюджетних відносин. Загалом, вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні є ключовим чинником для стабільного та рівномірного розвитку країни та задоволення потреб місцевих громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АІС - місцеві бюджети. Місцеві бюджети України на Головфінтех. АІС - місцеві бюджети. Місцеві бюджети України на Головфінтех. URL: <https://gft.kiev.ua> (дата звернення: 27.03.2023).
2. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI : станом на 6 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
3. Державне управління та державна служба: словн.- довід. уклад. О. Ю. Оболенський. КНЕУ, 480 с.
4. «Робота. Урядова програма безповоротних грантів для створення та розвитку власного бізнесу. URL : <https://erobota.diia.gov.ua> (дата звернення: 12.02.2023).
5. Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління. Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04. НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. - К., 1 - 17 с.
6. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. 2-ге вид., доповн. і виправл. К.: Центр сприяння інституц. розвитку держ. служби, 254 с.
7. Міністерство Фінансів України. *Міністерство Фінансів України*. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_kvitni_zabezpechiv_pererakhuvannia_z_derzhbiudzhetu_129_mlrd_grn_transfertiv_do_mistsevikh_biudzhativ-3996 (дата звернення: 08.03.2023).
8. Музика-Стефанчук О. А. Сучасні міжбюджетні відносини та федералізм. Університетські наукові записки, № 1. – с. 255–259.
9. Чала Н. Д., Лазоренко Л. В.. Бюджетна система : навч. посіб. Знання, 223 с.
10. ОЕСР. Проєкт ОЕСР: Підтримка децентралізації в Україні у 2021-22. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern->

partners/oecdprojectssupportingdecentralisationinukraine2021-2022.htm. (дата звернення: 12.03.2023).

11. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: монографія. К. В. Павлюк. – К.: НДФІ, 2006. 584 с

12. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 р. № 2710-IX : станом на 15 квіт. 2023 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (дата звернення: 25.03.2023).

13. Тищенко О. М. Термінологічна сутність поняття „міжбюджетні відносини”. Проблеми економіки, № 1. С. 30–34.

14. Феценко Л. В., Проноза П. В., Кузьминчук Н. В. Бюджетна система України : Навчальний посібник. К. : Кондор, 2008. – 440 с

15. Що таке децентралізація?. *Децентралізація в Україні*.
URL: <https://decentralization.gov.ua/questions/1?page=2> (дата звернення: 02.03.2023).

16. Decentralization and Communities Amalgamations: Increasing the Urban and Rural Divide? Ukrainian ATCs during RF full-scale invasion. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Final-Report-II-part-KAS.pdf> (дата звернення: 22.04.2023).

17. European Commission, official website. *European Commission*.
URL: https://commission.europa.eu/index_en (дата звернення: 15.03.2023).

18. European Commission. Country Report France 2019 Including an In-Depth Review on the prevention and correction of macroeconomic imbalances. Brussels, 27.2.2019, 2019. 91 с.
URL: https://commission.europa.eu/system/files/2019-02/2019-european-semester-country-report-france_en.pdf. (дата звернення: 27.03.2023).

19. Federalism and decentralization in Germany. *Governance Fonds*.
URL: https://www.reformgestaltung.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/GIZ_Standard_A4_hoch_en_UniPotsdam_web.pdf (дата звернення: 28.03.2023).

20. Maintaining the Momentum of Decentralisation in Ukraine. *OECD iLibrary*. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/maintaining-the-momentum-of-decentralisation-in-ukraine_9789264301436-en (дата звернення: 23.04.2023).
21. Making government services easier to find. USA Gov. *Making government services easier to find. USA Gov.* URL: <https://www.usa.gov> (дата звернення: 15.03.2023).
22. Oates W. E. An Essay on Fiscal federalism. *Journal of Economic Literature*. Vol. 37, № 3. – P. 1120–1149
23. OECD (2017), *OECD Territorial Reviews: Spain 2017*: <https://doi.org/10.1787/9789264265473-en> (дата звернення: 28.03.2023).
24. OECD Environmental Performance Reviews: France 2016. *OECD iLibrary*. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/environment/oecd-environmental-performance-reviews-france-2016_9789264252714-en (date of access: 28.03.2023).
25. OECD Territorial Reviews: Ukraine. *OECD iLibrary*. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/oecd-territorial-reviews-ukraine-2013_9789264204836-en (дата звернення: 22.04.2023).
26. OpenBudget : веб-сайт. URL : <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=26000000000> (дата звернення: 01.04.2023).
27. Overview Brazil. *World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/brazil/overview> (дата звернення: 28.03.2023).
28. Rebuilding Ukraine by Reinforcing Regional and Municipal Governance. *OECD iLibrary*. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/rebuilding-ukraine-by-reinforcing-regional-and-municipal-governance_63a6b479-en (дата звернення: 22.04.2023).
29. *The World Bank*. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewig546R3Jj_AhUm-yoKHY2TAiQQFnoECAwQAQ&url=https://data.worldbank.org/indicator/GC.

ХРН.ТРТ.ЗС&usg=AOvVaw1kBYFnGBh4XHxcyJw6uC1a (дата звернення:25.03.2023).

30. U.S. senate: constitution of the united states. *U.S. Senate*.
URL: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm (дата звернення:15.03.2023).

31. Welcome to GOV.UK. *Welcome to GOV.UK*.
URL: <https://www.gov.uk> (дата звернення:15.03.2023).

ДОДАТКИ